

MATERIAŁY

**II MIĘDZYNARODOWEJ KONFERENCJI
NAUKOWO-PRAKTYCZNEJ**

NAUKA I EDUKACJA W WARUNKACH ZMIAN CYWILIZACYJNYCH

31 października 2020 roku

**Łódź
Nowa nauka
2020**

MATERIAŁY

II MIĘDZYNARODOWEJ KONFERENCJI
NAUKOWO-PRAKTYCZNEJ

**„NAUKA I EDUKACJA W WARUNKACH
ZMIAN CYWILIZACYJNYCH”**

31 października 2020 roku

Łódź

2020

UDK 37+65+80+81+159.9+330+631+004.9

BBK 94.3

N - 29

(N-29) **Nauka i edukacja w warunkach zmian cywilizacyjnych:** Mater. II Międz. Konf. Nauk.-Prakt. / Pod red. Stanisława Kowalczyka – Łódź: Nowa nauka, 2020. – 84 s.

ISBN 978-83-7364-968-2

Redaktor naczelny: prof. dr hab. Stanisław Kowalczyk, Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna.

Redakcja: prof. dr hab. Sławomir Górniak; prof. zw. dr hab. Irena Olszewska; prof. dr hab. Katarzyna Kwinta; prof., dr.sc. Stanisław I. Biały; mgr Adam J. Skowron.

Redaktorzy techniczni: dr. Nikolay Szyjanowski; mgr Zbigniew Targalsky; mgr Julia Petritskaya

Publikacja zawiera materiały z II Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Praktycznej „Nauka i edukacja w warunkach zmian cywilizacyjnych”, która odbyła się 31 października 2020 r. Na konferencji, która miała charakter interdyscyplinarny, zostały omówione aktualne problemy w zakresie pedagogiki, filologii, ekonomii, psychologii, przemysłu, rolnictwa, technologii informacyjnej i innowacji.

Dla naukowców, wykładowców wyższych uczelni, doktorantów oraz studentów.

Wszelkie prawa do artykułów z konferencji należą do ich autorów.

W artykułach naukowych zachowano oryginalną pisownię.

W przypadku cytowań obowiązkowe jest odniesienie się do zbioru.

ISBN 978-83-7364-968-2

© Autorzy materiałów, 2020
© «Nowa nauka», 2020

NAUKI PEDAGOGICZNE**Рожко-Павлишин Т.А.**, к.пед.н.,

доцент кафедри теорії і методики

початкової та дошкільної освіти

*Тернопільський національний педагогічний**університет імені Володимира Гнатюка***ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В
УМОВАХ ПАНДЕМІЇ**

Теоретико-практичні дослідження про дистанційне навчання об'єктом свого розгляду мають здебільшого професійну та середню (початкову та старшу школи) освіту. Останнім часом до цієї когорти долучилась і дошкільна освіта, яка не мала практичної необхідності в такій формі навчання, однак пандемія коронавірусної хвороби спричинила необхідність у розробленні методичної бази упровадження в сучасних закладах дошкільної освіти (далі – ЗДО) дистанційного навчання. Визначальними компонентами якого є професійна майстерність фахівців системи освіти, розширення їхніх можливостей, залучення інтернет-ресурсів тощо.

У цій роботі окреслимо законодавчі та методичні (умови упровадження) особливості дистанційного навчання в ЗДО.

Дистанційне навчання — це сукупність сучасних засобів, що забезпечують надання інформації в інтерактивному режимі за допомогою використання ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) [1].

Мета дистанційної освіти дошкільнят - надання дітям можливості отримати необхідні знання в період самоізоляції вдома, забезпечення якісного засвоєння освітньої програми.

У професійній діяльності педагог ЗДО повинен керуватися нормативно-правовою базою. Зокрема, щодо дистанційного навчання чинними є такі положення.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про дошкільну освіту» Держава надає всебічну допомогу сім'ї у розвитку, вихованні та навчанні дитини; забезпечує доступність і безоплатність дошкільної освіти в державних і комунальних закладах дошкільної освіти у межах державних вимог до змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти (Базового компонента дошкільної освіти) та обов'язкову дошкільну освіту дітей старшого дошкільного віку [3]. А у статті 11 Закону України «Про освіту» визначено, що «метою дошкільної освіти є забезпечення цілісного розвитку дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок» [6]. Тому ЗДО продовжують здійснювати роботу щодо всебічного розвитку малюків.

У статті 9 Закону України «Про освіту» відмічено, що однією з форм здобуття освіти є дистанційна форма здобуття освіти. Вона визначається як «індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [6]. Але чи є придатною ця форма роботи для дітей дошкільного віку?

У листах МОНУ від 11.10.2017 № 1/9-546 «Методичні рекомендації щодо організації взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками вихованців» та від 27.09.2010 № 1/9-666 «Про організацію роботи з дітьми п'ятирічного віку» зазначено, що «оперативно обмінюватися інформацією з батьками найзручніше в Інтернеті. У пригоді стануть сторінки сайтів закладів дошкільної освіти, електронне листування, онлайн-спілкування у закритій групі в соціальних мережах тощо» та відмічена важливість «розроблення та запровадження медіа-освіти, створення інформаційних дошкільних програм, зокрема «Електронної пошти для батьків» з питань розвитку дітей п'ятирічного віку». Це все стосується взаємодії з батьками та дає змогу навчити їх проводити час з дитиною корисно [2; 5].

Педагоги мають змогу не тільки інформувати батьків, а й проводити освітню роботу з дітьми. Лише необхідно дотримуватись вимог Санітарного регламенту для закладів дошкільної освіти, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України 24.03.2016 № 234 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 14 квітня 2016 № 563/28693 з метою запобігання порушення зору та серцево-судинних захворювань [4].

У розділі XII «Вимоги до розпорядку дня і навчання, організації життєдіяльності, рухової активності дітей» зазначено, що «перегляд розважальних телепередач, мультфільмів і діафільмів для дітей дошкільного віку допускається не частіше 1 разу на день. Тривалість перегляду розважальних телевізійних передач не повинна перевищувати 20 хвилин на день для дітей 3–4 років і 30 хвилин для дітей 5–6 років» [4].

У разі, коли дитині необхідно взаємодіяти з гаджетами, варто дотримуватись таких правил: «Заняття з використанням комп'ютерів дозволяється проводити для дітей старшого дошкільного віку два рази на тиждень (не більше одного разу протягом дня). Безперервна тривалість роботи з комп'ютером не повинна перевищувати 10 хвилин. Після занять із дітьми проводять зорову гімнастику. Для дітей із хронічними захворюваннями, після перенесених захворювань (протягом 2 тижнів), дітей з порушеннями зору тривалість занять з комп'ютером зменшується до 5–7 хвилин [4].

Для роботи з комп'ютером необхідно забезпечити раціональну організацію робочого місця: меблі повинні відповідати зросту дитини, верхня горизонталь екрана відеомонітора повинна знаходитися на рівні очей, відстань від очей до екрана – не менше 50 см [4].

Заняття з використанням електронних технічних засобів навчання (далі – ТЗН) з дітьми молодшого та середнього дошкільного віку проводяться у разі згоди батьків не більше 10 хвилин. Для дітей старшого дошкільного віку безперервна тривалість занять з використанням ТЗН (інтерактивні дошки, відеопроєктори тощо) не повинна перевищувати 15 хвилин [4].

Крім нормативно-правових засад, до уваги беруться умови навчального середовища.

Дистанційне навчання передбачає від дитини наявність мотивації до отримання знань та навичок. Тут велика роль вихователя, який створює умови для навчання, пропонує матеріал у цікавій та доступній формі, щоб батьки, показавши його, змогли зацікавити дитину в отриманні знань і виконанні завдання. Під час дистанційного навчання більшу частину навчального матеріалу в процесі навчання дитина освоює самостійно (це для дитини-дошкільника дуже складно). Тому не всі діти можуть взяти участь у виконанні завдання того чи іншого заняття.

Перевагами дистанційного навчання дітей дошкільного віку є такі:

- вибір оптимального режиму освітньої діяльності, з урахуванням особливостей дитини, коли батьки самі визначають, в який час дитині зручніше займається, який проміжок дня найбільш продуктивний для занять;
- індивідуальний підхід до дитини з урахуванням її здібностей;
- дитина не «прив'язана» до певного місця, вона може займатися одна або всією сім'єю. Основна умова - наявність ПК, телефону і доступу до Інтернету.

Недоліки дистанційного навчання дітей дошкільного віку:

- В разі, якщо батьки не мають можливості, часу або бажання займатися з дитиною, то рівень засвоєння нею матеріалу буде невисокий. У дітей частіше всього відсутня самоорганізація і немає посидючості. У моменти труднощів дітям необхідна допомога дорослого, тобто відсутній елемент самоконтролю.
- Відсутність авторитету батька, тому що багато дітей сприймають інформацію так, як її підносить вихователь.
- Не всі мають можливість дистанційно займатися, в силу складних матеріальних умов, оскільки необхідно спеціальне обладнання (комп'ютер або ноутбук, Інтернет), а в телефоні немає повного набору функцій.
- Відсутність спілкування з однолітками, коли втрачаються необхідні навички комунікації і соціалізації у суспільстві.

- Під час дистанційної освіти доводиться багато часу проводити за комп'ютером, телефоном.

Особливу увагу необхідно приділяю дітям старшого дошкільного віку, які підуть в школу, оскільки випускникам необхідно забезпечити плавний перехід для навчання в 1-му класі і сформуванню необхідний комплекс знань, умінь і навичок для подальшого успішного навчання у школі.

Педагоги щодня розробляють зміст навчальної діяльності відповідно до чинних програм і плану роботи. Їхнє завдання полягає з тому, щоб запропонувати батькам найбільш різноманітні й ефективні методи і прийоми роботи з дітьми. Вихователі намагаються забезпечити батьків послідовними інструкціями, картками, картинками, презентаціями, мультфільмами, відповідно до тем, у формі онлайн-зустрічей.

Батьки, своєю чергою, намагаються реалізувати освітні завдання, отримані від педагогів-вихователів, співпрацюючи з ними, а також кожен день інформують їх про стан здоров'я дошкільників. Головне для батьків забезпечувати дотримання режиму дня, приблизно такого ж, як в дитячому саду.

Дистанційні освітні технології дозволять батькам, за допомогою педагога, ефективно і грамотно організувати діяльність дітей вдома, спілкування дітей і батьків буде більш цікавим і насиченим. Це сприяє тому, що діти не нудьгують і проводять час із користю вдома, отримують більше уваги, любові й спілкування з боку близьких їм людей, а батькам це допомагає краще пізнати своїх дітей: їх інтереси, потреби, бажання і можливості.

Впроваджуючи дистанційні освітні технології в освітню діяльність дошкільнят вихователі у такий спосіб підвищують і рівень педагогічної компетентності батьків. Батьки виступають рівноправними учасниками освітніх відносин, приміряють на себе роль педагога, наставника, що сприяє:

- індивідуалізації освітньої діяльності (батьки разом з дітьми самі вибирають темп і порядок виконання тих чи інших завдань);

- підвищенню інформаційної культури (батьки і діти сприймають комп'ютер, не як іграшку, а засіб для отримання знань);

- підтримці очного навчання (діти, які перебувають на самоізоляції, не відірвані від освітніх відносин, а можуть навчатися в домашніх умовах).

Отже, досвід використання дистанційної освіти в ЗДО хоч і невеликий та вимагає доопрацювань, однак хочеться вірити, що така взаємодія не залишиться буде актуальною після закінчення режиму самоізоляції і допоможе в роботі з дітьми, котрі з різних причин не можуть відвідувати дитячий садок. Окрім цього, змішана форма освітньої взаємодії (онлайн / офлайн) забезпечує компетентнісний підхід у формування маленької особистості.

Література:

1. Гавриш Н., Крутій К., Романюк І., Шалда Н. Проблеми дистанційної освіти. *Дошкільне виховання*. 2020. № 5. С. 21-29.

2. Методичні рекомендації щодо організації взаємодії закладів дошкільної освіти з батьками вихованців : Лист МОНУ від 11.10.2017 №1/9-549. URL: https://www.pedrada.com.ua/files/articles/1545/MON_546_Vzajemodija_ZDO_batka_mu.pdf (дата звернення: 26.10.2020 р.).

3. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2001 № 2628-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення: 26.10.2020 р.).

4. Про затвердження Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів : Наказ МОЗУ від 24.03.2016 № 234 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0563-16#Text> (дата звернення: 20.10.2020 р.).

5. Про організацію роботи з дітьми п'ятирічного віку : Лист МОНУ від 27.09.2010 № v-666290-10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-666290-10#Text> (дата звернення: 16.10.2020 р.).

6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 20.10.2020 р.).

Ковшар О. В. док. пед. н., проф.

Ісаєва Д.Ю., здобувач вищої освіти

Криворізький державний педагогічний університет

ПРОБЛЕМИ ПОРУШЕННЯ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дошкільне дитинство є сенситивним періодом для становлення мовленнєвої компетенції дитини. Провідним є передшкільний період, адже саме в цей час відбуваються фундаментальні процеси мовленнєвого, когнітивного та психічного розвитку.

У майбутньому житті особистості однією з найпоширеніших патологій психофізичного розвитку серед дітей дошкільного віку є порушення мовного розвитку [1]. Якщо у дошкільника є труднощі в оволодінні мовними навичками, то в майбутньому це може негативно позначитися на його розвитку, зокрема на освітній діяльності. Отже, оволодіння мовними навичками, є умовою для повноцінного як психічного, так і фізичного розвитку особи.

Проблемою мовного розвитку дітей дошкільного віку займалися ряд як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, А. Богуш, Н. Гаврилова, М. Шеремет, у своїй науковій діяльності зосереджувалися на принципах мовленнєвого розвитку дошкільнят. В. Тарасун, С. Карпова досліджували особливості функціонального розвитку дітей з мовними порушеннями. Особливості корекції проблем розвитку мовлення дітей-дошкільників широко вивчали Д. Хант, Н. Байлей, Г. Каше.

На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається значна тенденція до підвищення народжуваності дітей з різноманітними порушеннями розвитку, зокрема – мовленнєвими. Причинами цього можуть бути як внутрішні фактори (захворювання матері під час вагітності, порушення здорового способу життя вагітною, тяжкі пологи, різного походження стреси), так і зовнішні (наприклад, соціальне оточення). У науковій діяльності В. Синьов та Г. Коберник зазначають: «Мовні порушення можуть мати як

центральный, так і периферичний характер. Якщо хвороботворний вплив зачепив той чи інший відділ центральної нервової системи і спричинив порушення мови, він розглядається як центральний. У тих випадках, коли виявляються аномалії в будові периферичного мовного апарата, має місце периферичне порушення мови. [2, с. 51].

Для дітей навіть з незначними порушеннями мовлення характерні певні особливості: вони невиправдано хвилюються, соромляться, не вміють ставити мету і йти до неї. Часто такі дошкільники можуть бути дратівливими, збудженими, неспокійними та непосидючими. Можлива часта зміна настрою у наслідку емоційної незрілості. В окремих дітей спостерігається зниження розумової працездатності, загальмованість [3].

В реаліях сучасного суспільства можна спостерігати ситуацію, коли батьки приходять на консультацію до спеціаліста (дефектолога, логопеда, психолога) лише тоді, коли починають помічати у своїх дітей вже істотні прояви мовленнєвої затримки. Внаслідок недооцінки проблеми педіатрами та батьками вчителі-логопеди здебільшого мають справу лише з дітьми віком понад 3 роки, але у цьому віці порушення або недорозвиток мовлення вже набагато гірше піддається корекції. Тому важливим є раннє виявлення дітей із групи ризику логопедами. [3, с. 74]

Погоджуємося з думкою Д. Молчанова, який у своїй діяльності зазначає: «Діагностична робота та корекційна робота з дітьми повинна проводитися починаючи з грудного віку. Як це не дивно, але більшість порушень мовлення у дітей з органічним ураженням ЦНС можна попередити ще на домовленнєвому етапі розвитку. Це саме той випадок, коли профілактика набагато ефективніша і дешевша, ніж лікування [4, с.59]. Тобто, саме рання і успішна допомога фахівця допоможе більш ефективно компенсувати порушення мовного розвитку, а також у подальшому сприяти повноцінному розвитку дитини.

Таким чином, порушення мовлення на сьогодні, є однією із провідних проблем у розвитку сучасних дошкільників. Згідно із умовами сучасного суспільства, підвищується рівень народжуваності дітей із мовними

порушеннями, причинами яких є як внутрішні фактори, так і зовнішні. Здійснений нами аналіз науково-педагогічної літератури дає змогу дійти до висновку, що особливість роботи над подоланням мовних порушень ґрунтується на тому, що батькам одразу при виявленні певних недоліків у розвитку дітей необхідно звертатися до спеціалістів, адже саме рання діагностика та корекція сприятиме успішному подоланню мовних розладів, та нормальному психічному розвитку дитини у майбутньому.

Перспектива дослідження на наш погляд, полягає у подальшому вивченні причин і факторів, що зумовлюють появу порушення мовлення, а також детальний аналіз індивідуально-вікових особливостей перебігу порушень. Плануємо активізувати просвітницьку роботу в колах батьків, щодо значення вчасного психолого-педагогічного обстеження дітей, адже успішна діагностична та корекційна робота з дітьми повинна проводитися саме з раннього віку.

Література:

1. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс за ред. Є.Ф. Соботович. Київ: «Актуальна освіта», 2007. 120 с.
2. Синьов В. М., Коберник Г. М. Основи дефектології: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1994. 143 с.
3. Брушневська І.М. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. №1(2). С. 70-75.
4. Молчанов Д. Сучасні можливості ранньої діагностики та корекції порушень мовлення у дітей або Навіщо немовляті консультація логопеда? *Здоров'я України*. 2012. № 3. С. 59.

Ватаманюк Г. П., кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти
*Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка*

МУЗИКА ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В умовах змін, які відбуваються в суспільстві на сучасному етапі його розвитку, одним із пріоритетних напрямків державної освітньої політики є побудова ефективної системи національного виховання, розвитку й соціалізації дітей та молоді. У зв'язку з цим закладу дошкільної освіти відводиться особлива роль – спільно з сім'єю стати провідною соціальною інституцією соціалізації, яка забезпечує запровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації особистості у дошкільному дитинстві, спрямовує на розвиток соціально та індивідуально значущих рис особистості та її успішне функціонування як суб'єкта власної життєдіяльності у суспільному довір'ї.

Різні аспекти проблеми соціального розвитку дошкільників висвітлено у психолого-педагогічних працях іноземних та вітчизняних учених, зокрема актуальність проблеми соціального розвитку дитини й умови педагогічного управління ним (Г. Андрєєва, М. Галагузова, І. Кон, М. Мід, А. Мудрик, Н. Смелзер); проблема ролі соціального досвіду в розвитку дитини (Б. Вульф, М. Данілов, Т. Молодцова, В. Шадріков); соціальне виховання і духовний розвиток особистості (І. Бех, О. Сухомлинська); концепція соціалізації особистості (Н. Гавриш, І. Зверєва, А. Капська, І. Рогальська, С. Савченко, С. Харченко); зміст соціальної компетентності особистості на ранніх етапах соціалізації (О. Кононко, С. Курінна, І. Печенко, О. Рейпольська) тощо.

З погляду філософії, соціальний розвиток особистості – це засіб і, водночас результат її соціалізації; процес операційного оволодіння набором програм діяльності та поведінки, характерних для тієї чи іншої культурної

традиції; процес інтеріоризації індивідом знань, цінностей і норм, що віддзеркалюються в означених програмах, процес засвоєння та активного відтворення людиною соціального досвіду, включення індивіда в соціальні стосунки; розвиток соціальної природи чи характеру індивіда, підготовка людини до соціального життя. Здійснюється процес соціалізації через стихійні впливи довкілля та цілеспрямований суспільний вплив (сім'я, дошкільний заклад, школа, позашкільні заклади), який має виховну спрямованість [2, с. 13]. Соціалізувати дошкільника означає збагатити його індивідуальний досвід позитивними враженнями від спільної життєдіяльності з іншими людьми різного віку, розвинути в нього соціальні потреби, «відчуття іншого», сформувати соціальні вміння та навички, готовність і здатність працювати в команді, в разі потреби поступатися власними інтересами на користь соціальної групи, діставати насолоду від допомоги й підтримки іншої людини скрутних ситуаціях, тобто гармонійно вписуватися в дитяче угруповання й знаходити в ньому своє місце, визначати свій статус серед однолітків відповідно до своїх можливостей та домагань, товаришувати. Взаємодія дитини із зовнішнім світом відбувається через її діяльність у середовищі, оволодіння розмаїтими і численними способами дій та засобами, відображеними у людському досвіді й культурі (Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн). Одним із таких засобів є музика.

Практика використання музики у вихованні й розвитку дитини, її моральних, вольових якостей має багатовіковий досвід ще з давніх часів (Піфагор, Платон, Арістотель). В античній культурі вона ніколи не розглядалася «сама по собі», поза зв'язками з іншими мистецтвами, з іншими сферами життя. Вилучена з цих зв'язків, вона змогла здатися одноманітною й примітивною, але «... музика разом з танцями, ритмом і співом наближає нас до богів» – говорили греки. А через танець музика поєднувалася з пластикою й живописом, через слово – з поезією і красномовством [1, с. 112]. У музичному мистецтві греки вбачали найзначніший виховний засіб. Ритм і гармонія, на їхнє переконання, найглибше проникають у глибину душі і найсильніше

захоплюють її [1, с. 156]. Кожна епоха ставила свої завдання, пов'язані з вихованням дитини. Однак ніхто й ніколи не відмовлявся від музичних занять, справедливо вважаючи, що без музики неможливий розвиток повноцінної особистості, її становлення особливо в дошкільному віці.

Традиційно в системі вітчизняної дошкільної освіти відбувається прилучення дитини до різноманітних видів музичної діяльності – слухання музики, співу, ритмічних рухів (вправ, танків, ігор), театралізації. Група дітей може спільно занурюватись у музику – пісні, танці, ігри й комфортно проводити час разом, не чекаючи своєї черги, щоб скористатися дефіцитним обладнанням. Є багато пісень, у яких кожна дитину запитують про її ім'я, і вона співом має відповісти: «Ось я», або інші слова, додаючи до цього своє ім'я. Виконання таких пісень сприяє формуванню вмінь вольового характеру (витримки, поваги до інших виконавців), оскільки потрібно дочекатися того моменту, коли співом потрібно відповісти на запитання. Діти, які бояться чи соромляться розмовляти під час групових занять, у пісні (і в танку) часто приєднуються до інших. У багатьох випадках вони продовжують співати, жестикулюючи. Отже, групове виконання пісні є ефективним засобом соціалізації тих дітей, які в іншому випадку просто залишалися б осторонь. За допомогою пісень про вмивання, їжу, прибирання дітей можна заохочувати і до розвитку навичок самообслуговування. Короткі мелодичні фрази згуртовують дітей у ранковому колі вітань, прощання, які мають місце під час режимних процесів роботи групи, насичуючи їх новим емоційним змістом і почуттями.

Спільне виконання музично-ритмічних вправ і танків допомагає дитині подружитися з іншими дітьми, розвинути відчуття відповідальності перед дитячим колективом. Ритм, який музика диктує головному мозку, знімає нервову напругу й спонукає до синхронності рухів, а значить відчуття іншого, бажання робити правильно і так, як усі. Сором'язливість, незграбність, похмурість зникають у дітей вже після кількох занять танцем. Їх більше не турбують комплекси щодо своєї зовнішності, зникає скутість у спілкуванні з протилежною статтю. Музично-рухові ігри допомагають психологічно

розвантажити дітей, навчити їх гідно сприймати не тільки перемоги, а й поразки, гідно почуватися в колективі, бути відповідальним перед ним. Сюжетно-рольові та творчі ігри сприяють розвитку в дітей емпатії, формуванню вмінь «вживатися» в різні соціальні ролі, переживати емоції й почуття ігрових персонажів, відтворювати їх у пантоміміці, що збагачує чуттєвий досвід, сприяє його адекватному вираженню в колективі. Таким чином, ігри й танці привчають дітей до колективних дій, сприяють вихованню почуття колективізму, дружби, товариськості, взаємної поваги. На заняттях у дітей формується характер, воля, наполегливість, вміння мобілізувати свої сили, зосередити увагу, проявити спритність, кмітливість, розумову активність заради спільної мети.

На музичних заняттях формуються й закріплюються і навички спілкування з дорослими (музичним керівником, вихователем). З цього приводу В. Сухомлинський писав: «Музика – це той сприятливий фон, на якому виникає духовна спільність педагога й дітей. Вона наче відкриває людські серця. Слухаючи мелодію, захоплюючись її красою, вчитель та учень стають ріднішими й ближчими. У хвилини такого співпереживання, яке досягається тільки музикою, педагог бачить в дитині те, чого ніколи б не побачив без музики. Під впливом музичних звуків, коли душа зачарована піднесеними переживаннями, дитина довіряє вам свої тривоги і хвилювання» [4, с. 68]. Комунікативні властивості музики проявляються і під час її слухання, коли відбувається спілкування з особистістю автора, з «ліричним» героєм твору, з усім духовним досвідом людства. Це має велике значення для соціального розвитку в ситуації передачі досвіду від покоління до покоління. Оскільки музика й мовлення – знакові, семіотичні види діяльності, це дає змогу використовувати музику для стимуляції мовленнєвого спілкування в ситуаціях, коли дитині важко говорити. Слухання музики вдома, відвідування концертів разом з родиною сприятиме формуванню теплих, довірчих стосунків між батьками й дітьми.

Отже, соціалізація в дошкільному дитинстві – це процес становлення дитячої особистості у взаємодії з соціальним оточенням, результат входження у світ конкретних соціальних зв'язків, оволодіння досвідом людських взаємин та конструювання власного образу світу. Серед чинників, які ефективно впливають на становлення соціального досвіду дошкільника важливе місце займає музика і види діяльності, які з нею пов'язані – спів, рухові вправи, безпосереднє слухання музики, танець, гра. У кожному з означених видів закладено потужний розвивальний потенціал соціального розвитку дошкільника. Соціально зріла особистість повинна характеризуватися здатністю до встановлення великої кількості дружніх зв'язків і почуттям оптимізму, як це можна спостерігати у сангвініків; умінням глибоко і докладно розглядати проблему, вірити в життєві принципи, як це проявляється у флегматиків; чуйністю, відгуком і делікатністю в міжособистісному спілкуванні, як це проявляється у меланхоліків; вмінням концентрувати велику кількість нервово-психічної енергії для досягнення поставленої мети, активно утверджувати свої життєві цінності, як це проявляється у холериків. Ефективність формувального процесу залежатиме від вміння педагога ставити мету, прогнозувати бажаний результат, добирати різні засоби і чинники задля їх досягнення.

Література:

1. Античная музыкальная эстетика. Собрание текстов А.Ф.Лосева. предисловие В. П. Шестакова. Москва : 1960. С. 156-157.
2. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ : монографія / Н. Гавриш, О. Рейпольська та ін.; за заг. ред. О. Рейпольської. Київ : Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.
3. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. 2-е изд. Киев : Рад. Шк., 1987. 418 с.

Ковшар О.В., док. пед. н., проф.

Карпенко М.С., здобувач вищої освіти

Криворізький державний педагогічний університет

РОЛЬ КАЗКОТЕРАПІЇ У РОБОТІ ІЗ ДІТЬМИ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ

Загально визнано, що сім'я вважається провідним соціальним інститутом виховання. Систему знань і вмінь набутих в сім'ї людина зберігає протягом усього подальшого життя. Зазначимо, що жоден соціальний інститут виховання не можна порівняти за тривалістю та особливістю впливу як сім'ю. Саме в цьому соціальному інституті формуються основи особистості дитини, що у подальшому здійснює істотний вплив на процес розвитку особистості дитини. Однак, в умовах сьогодення частіше спостерігається тенденція до збільшення соціально-негативних явищ суспільства, що у свою чергу призводять до збільшення кількості неблагополучних сімей, таким чином, спостерігається інтенсивна поява дітей з низкою суттєвих психологічних відмінностей, що потребують кваліфікованої психолого-педагогічної допомоги. Виходячи з цього, ми вважаємо, що актуальність поставленої нами проблеми полягає у детальному вивченні особливостей допомоги дітям з вищезазначеної групи сімей.

Відзначимо, що багатоаспектність проблеми сім'ї була об'єктом дослідження багатьох науковців. До особливостей психологічного розвитку дитини в сім'ї зверталися З. Фрейд, Л. Виготський, О. Леонтьєв, О. Захаров. Феномен неблагополучних сімей був об'єктом дослідження О. Арсентьєвої, А. Захарова, Л. Коваля, Н. Щербак. Варто відзначити, що метод казкотерапії досліджували безліч науковців психологічного профілю: Е. Фромм, Е. Берн, Е. Гарднер, Е. Петрова, Т. Зінкевич-Євстігнєєва, Л. Шалімова.

Мета публікації – теоретично дослідити та обґрунтувати роль казкотерапії у роботі із дітьми з неблагополучних дітей.

Поза всяким сумнівом, сім'я - носій традиції духовності, що виявляється у всьому спектрі буття національного суспільства і особистості. Роль цього феномену полягає у тому, що дитина знаходиться у сім'ї протягом значної

частини свого життя, і за тривалістю свого впливу на особистість жоден з інститутів виховання не може зрівнятися з нею. Саме сім'я є провідним фактором у формуванні особистості, розвитку в ній загальнолюдських і індивідуалізованих якостей, адже в сім'ї дитина вперше засвоює норми поведінки, відносин і почуттів, до себе й інших. Однак, варто відзначити, що певна нестабільність у сучасному суспільстві (економічна криза, збільшення проявів соціальної поляризації суспільства) призводять до істотного збільшення неблагополучних сімей. Неблагополучна сім'я – загроза суспільству. За наявності негативних впливів поведінка дитини істотно спотворюється, визначається ранньою втратою потреби у спілкуванні з батьками, егоїзмом, замкненістю, конфліктністю, впертістю, неадекватною самооцінкою (завищеною чи заниженою), озлобленістю, невпевненістю у своїх силах, недисциплінованістю, втечами з дому, бродяжництвом, внаслідок чого вона може стати на шлях правопорушень і навіть злочинів [1, с. 684]. Аналіз наукової літератури показав, що неблагополучні сім'ї можна умовно розділити на дві великі групи:

1) сім'ї з явною формою неблагополуччя, у яких форми сімейного неблагополуччя мають яскраво виражений характер: сім'ї з алкогольною залежністю, конфліктні сім'ї, проблемні сім'ї, асоціальні сім'ї, аморально-кримінальні сім'ї, сім'ї з недоліком виховних ресурсів (неповні сім'ї);

2) сім'ї з прихованою формою неблагополуччя (внутрішньо неблагополучні): зовні респектабельні сім'ї, проте в них ціннісні установки і поведінка батьків розходяться з загальнолюдськими моральними вимогами, що позначається на вихованні дітей [2].

Виходячи з цього, такі діти потребують якісної психолого-педагогічної підтримки. На наш погляд, найбільш актуальним видом психологічної допомоги для дітей, що знаходяться у неблагополучних сім'ях є казкотерапія. Термін «казкотерапія» був запропонований Т. Зінкевич-Євстигнєєвою, автором нового комплексного підходу, що поєднує більшість відомих технік, які мають відношення до казок. Комплексна казкотерапія – метод, що використовує казкову форму, для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, адаптивних навичок, удосконалювання способів взаємодії з навколишнім

світом [3]. Фахівці стверджують, що ефективність впливу казкотерапії пов'язана з її метафоричністю. Зокрема С. Максименко зазначив: «Метафори, казки є реальною умовою, джерелом, а також рушійною силою розвитку, оскільки вони і є тією реальністю, яка дає дитині свободу і можливість вільно розвиватись. Народжується особистісна, творча рефлексія» [3]. Таким чином, ми вважаємо, що завдяки казкотерапії у дитини із неблагополучної сім'ї можна розвинути адаптивні навички, навчити вмінню взаємодіяти з навколишнім світом, що сприятиме її успішному становленню як особистості.

Отже, здійснений нами аналіз психолого-педагогічних джерел, дає змогу дійти висновку, що нестабільна ситуація у суспільстві призводить до збільшення дітей з неблагополучних сімей, які потребують допомоги фахівців психолого-педагогічного профілю. Казкотерапія – один із терапевтичних методів, що може бути успішно використаних у роботі з вищеназваною групою дітей. Розвиваючи у дітей певну свободу, навички рефлексії казкотерапія сприяє розвитку особистості.

Перспектива дослідження на наш погляд, полягає у подальшому вивченні особливостей застосування казкотерапії у процесі психолого-педагогічної підтримки.

Література:

1. Мацуляк Л.А. Неблагополучні сім'ї як чинник негативної соціалізації у суспільстві неповнолітніх. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології. 2010. Вип. 8. С. 682-691.

2. Андреев Ю. С. Неблагополучна сім'я як чинник розвитку агресивної поведінки у підлітків. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2013. № 13(4). С.74-81.

3. Василевська О. І. Казкотерапія у контексті здійснення психологічного супроводу в закладах освіти Актуальні питання сучасної психології. Збірник наукових праць. 2015. Том 2. С. 192-196.

FILOLOGIA

Новиков А. О., д. філол. н., професор,
завідувач кафедри української мови,
літератури та методики навчання.

*Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка*

ТЕСТ НА МОРАЛЬНІСТЬ У РОМАНІ СЕРГІЯ ЖАДАНА «ІНТЕРНАТ»

Події, пов'язані з Революцією Гідності й російсько-українською війною, котра розпочалася в лютому 2014 року, знайшли відображення і в літературі. У зв'язку з цим варто згадати, наприклад, кіноповість Богдана Жолдака «Укри» (2015), присвячену військовим будням на Донбасі, роман Сергія Лойка «Аеропорт» (2015), в якому висвітлюється подвиг захисників донецького аеропорту легендарних кіборгів тощо.

Порушив цю болючу проблему й Сергій Жадан. У романі «Інтернат» (2017) письменник намагається показати війну на Донбасі очима пересічної людини, яка, попри її волю, потрапила у вир цих бурхливих подій. Прикметно, що лексема «інтернат» має в романі символічне значення. Це охоплена війною територія, де люди живуть, як і в тому, справжньому, напівпокинутому інтернаті, де залишились нікому (чи майже нікому) не потрібні діти.

Головний герой твору Паша (Павло Іванович) – учитель української мови і літератури. Йому тридцять п'ять років. Це типовий інтелігент в окулярах. У народі таких зазвичай називають ботаніками. Паша класичний пристосованець, який звик ніколи й нікому не перечити, аби не порушувати зони свого відносного комфорту. Політикою він не цікавиться, телевізор (а тим більше новини) не дивиться, живе за принципом: моя хата з краю, мене це не стосується, я не підтримую жодну зі сторін. Пашина філософія пристосованця

проявляється і в тому, що, будучи учителем української мови і літератури, українською мовою зі своїми учнями він говорить тільки на уроках а після занять відразу переходить на російську. Паша щиро переконаний: якщо він не буде нікуди вмшуватися, то лиха доля його омине. Він звик, що всі проблема за нього вирішують інші. Дома сестра, в школі директорка, в країні уряд. Однак такий його патерналїзм несподївано закінчується. Вїйна вносить свої корективи у стале й вїдносно спокїйне Пашине життя. Школу, де вїн працював, вїйськовї перелаштували на шпиталь [2, с. 23 – 24], а вїдтак вїн утратив роботу, племїнник залишився у вїдрїзаному фронті інтернатї й чекає на його допомогу. Вїдтак Паша, який нїколи й нї за що не звик вїдповїдати, навїть за свїй клас у школі, де вїн працював, змушений узяти на себе вїдповїдальнїсть за неповнолїтнього племїнника. Бїльше просто нїкому (батько вже досить лїтня людина, а сестра, мати хлопчини, у вїдрядженнї). Щобїльше, згодом йому доводиться взяти вїдповїдальнїсть ще й за групу бїженцїв, яких потрїбно було вивести в темрявї із захопленого бойовиками мїста, оскїльки виявилось, що вїн серед них, по сутї, єдиний мужчина, якщо не рахувати старого дїдуся.

Пашину подорож до захопленого бойовиками мїста дослїдники порївнюють із мандруваннєм по Дантовому пеклу. Притому «провїдником до цього Пїдземного царства, Хароном, виступає таємничий іноземний журналіст Пїтер. Вїн спочатку допомагає Пашї потрапити на територїю **по той бїк** фронту (у символїчне **потойбїччя**), а наприкінці твору – вибратися звїдти» [1].

Цїкаво, що розсудливїсть тринадцятирїчного Пашиного племїнника Сашї, здається, бїльше вїдповїдає ментальностї сформованої особистостї, анїж поведїнка його безвїдповїдального дядька. У Сашї активна життєва позицїя. На вїдмїну вїд Пашї, пїсля початку на Донбасї бойових дїй хлопчина чїтко визначився, на чиєму вїн боцї. Сталося це пїсля того, як у його класї «в першї ж тижнї закатували когось із батькїв» [2, с. 124]. Хоча такому прискореному доросленню пїдлїтка сприяла, очевидно, не тїльки вїйна, а і його напївсирїтське життя. Водночас юна Сашина душа ще не встигла зачерствїти. Неспроста у фїналі роману пїсля триденних перепитїй, пов'язаних із ризиком

для життя, холодом і голодом, він рятує від цілком прогнозованої смерті знайдене ним у снігу ледь живе цуценя. В умовах війни, коли всюди панує смерть, коли життя людини практично нічого не вартує, такий вчинок є вищим проявом людяності, гуманізму, символом перемоги Добра над Злом, життя над смертю [2, с. 342].

Прикметно, що у творі є ще один персонаж, який за своєю ментальністю багато в чому схожий на головного героя. Це вчитель фізичного виховання Валера (Валерій Петрович) – працівник інтернату [2, с. 151]. Валері близько 50 років, а відтак зрозуміло, що перші 25 років його життя припали на радянську добу, за якою він постійно ностальгує, особливо за своїм «щасливим» дитинством. Фізрук, зокрема, пишається тим, що у підлітковому віці міг безкарно скоювати дрібні правопорушення, оскільки твердо був переконаний, що за це йому нічого не буде («полякають-полякають – і відпустять») [2, с. 154]. Валера, як і Паша, намагається дотримуватись добре засвоєної ними «життєвської мудрості»: ніколи не проявляти жодної ініціативи. «Я ніколи нікуди не ліз, – зауважує фізрук. – Я просто робив свою справу. Чого мені боятися?» [2, с. 154]. Проте Валерина філософія, якої він так педантично дотримувався, також дає збій. Виникає ситуація, за якої фізрук не може залишитися пасивним, оскільки як джентльмен мусить заступитися за жінку, свою колегу та ще й начальницю. І це, судячи з усього, коштувало йому життя.

На прикладі долі цього героя автор, очевидно, намагається переконати читача у тому, що Паша зовсім не випадково потрапив у ситуацію, коли потрібно, зрештою, робити вибір, що не можна все життя перебувати у своєму внутрішньому кокони.

Кардинально інший світогляд у директорки інтернату Ніни, яка всі свої сили й душевне тепло віддає дітям. На тлі інших персонажів роману вона вирізняється чіткою проукраїнською позицією. Більше того, тендітна жінка не побоялася в одиночку протистояти сепаратистам, які хотіли зірвати з фасаду інтернату український прапор [2, с. 168], хоча, напевно, розуміла, що може поплатитися за це життям (зрештою, так воно й сталося).

Це досить повчальний епізод, який має важливе дидактичне значення. Письменник категорично засуджує обивательську, інертну позицію інших учасників цього дійства. Вірніше, пасивних спостерігачів. Адже «тих, хто зривав, було всього двоє. І одна Ніна». Всі інші, а їх було «чоловік сто», «просто стояли і дивились» [2, с. 168].

Заслуговують на увагу й образи сепаратистів. Впадає в око передусім те, що вони якісь несправжні, тимчасові, інколи безпідставно агресивні. Автор досить чітко демонструє це на їхній поведінці, зовнішності й навіть лексиці. Такими характерними типажами є комендант вокзалу та його помічник. Коменданту «далеко за п'ятдесят. Великий, червонопикий. Очевидно, проблеми з тиском. Нервово крутиться на офісному стільці. Штани з лампасами, офіцерські чоботи. Якийсь дивний мундир із незрозумілими погонами. На грудях хрести. Схожий на оперного співака з провінції» [2, с. 201]. Такий же й помічник коменданта, Алексей Єлисеїч, якого Паша влучно охрестив ад'ютантом: «...товстобокый, огрядний, стрижений під нуль. У камуфляжі з нагаєм у руках» [2, с. 201]. Особливою прикметою цього героя є вкрай убога лексика, щедро здобрена нецензурщиною.

Ще менш привабливий образ бойовика Рустема (очевидно, чеченця). На тимчасово захопленій терористами українській землі він почувается повноправним господарем, який привласнив собі право вирішувати, кому жити, а кому ні. Автор роману характеризує його всього кількома штрихами, які, проте, дають повне уявлення про цю людину: «Іде, важко похитуючись і розмірено б'ючи кулаком по розстріляній автобусній обшивці. Невисокий, коротконогий, у важких високих черевиках, простоволосий, коротко стрижений, зовсім ще молодий, сивий. <...> Паша бачить, як міниться його обличчя, як пливе погляд, як смертельно здригається праве око, немов би він бере Пашу на приціл. І щелепи йому аж зводить від здогадки, і зубами він скрипить від люті» [2, с. 246 – 247].

Набагато цікавіша постать іншого бойовика – колишнього Пашиного учня. У нього, як і в більшості бойовиків, немає імені, але цілком очевидно, що

цей хлопчина ще не втратив ознак людяності. Попри те, що у свій час в учителя й учня не надто склались особисті стосунки, у критичну для головного героя мить він рішуче зупиняє агресивного товариша й тим самим, по суті, рятує Пашу від неминучої смерті.

Повними антиподами бойовикам зображуються у творі українські військові, для яких Жадан не шкодує теплих фарб. Особливо вирізняється в цьому плані військовий хірург, якого і колеги, і пацієнти шанобливо називають *уважаємим*. Вигляд у нього, на перший погляд, не надто привабливий («сам тонкий, рухливий, згорблений. Халат висить на ньому як на вішаку»), але коли «він іде коридором, і всі поранені, всі брудні й оглушені розступаються перед ним, пропускають його, висловлюючи йому, уважаємому, свою повагу». І це неспроста, оскільки всі помисли, всі думки хірурга скеровані лише на те, аби врятувати хоча б ще одне життя, щоб «вирішити щось із іще одним тілом, не дати йому померти, спробувати його врятувати» [2, с. 313 – 314].

У своєму романі «Інтернат» Сергій Жадан створив чимало цікавих, колоритних образів. Прикметно, що чи не всі його герої мають пройти тест на людяність і моральність. Для кожного з них створюється ситуація, коли потрібно визначитись, на чиєму він боці – Добра чи Зла? Відбувається певна еволюція і в свідомості Паші. У фіналі твору він, по суті, відмовляється від свого «нейтралітету» й повертається додому. Додому в сенсі не тільки до свого житла, а й на територію, що контролюється українською армією, до своїх.

Література:

1. Данилишин Р. В Інтернаті «нікого не шкода». Рецензія на роман Сергія Жадана. <http://kroun.info/teritoriya-kulturi/v-internati-nikogo-ne-shkoda-retsenziya-na-roman-sergiya-zhadana/> (дата звернення: 22.10.2020).

2. Жадан С. Інтернат. Чернівці: Меридіан Черновіц, 2017. 336 с.

Клейменова Т. В., к. філол. н., старший викладач кафедри української мови, літератури та методики навчання
*Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка*

ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА АНТИВОЄННИХ ТВОРІВ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Однією з особливостей антивоєнної прози в українській літературі перших десятиліть ХХ ст. (твори К. Гриневичевої, О. Кобилянської, Б. Лепкого, О. Маковея, Д. Макогона, В. Стефаніка, О. Турянського, Марка Черемшини та ін.) є відображення антигуманної сутності війни, долі покоління, що стало її жертвою, було духовно і фізично скалічене.

Події Першої світової війни вплинули на життя і світогляд українських митців, дали їм матеріал для роздумів і творчого узагальнення, розвитку й удосконалення індивідуального стилю, змусили художньо відтворити воєнне лихоліття і його наслідки для України.

О. Кобилянська під час кривавих баталій 1914 – 1918 рр. перебувала в Чернівцях на терені воєнних подій, адже через Буковину деякий час проходила лінія фронту між цісарськими і царськими військами. Письменниця пережила воєнні злигодні, які її дуже вражали: «Несупокій вокруг, гамір, витворений війною, вічна тривога – ох, як се все торкає нерви, підкошує здоров'я, а як ще до того пристане турбота о насущний хліб – ляг би в труну і навіки заснув!» [1, с. 145]. Побачене і пережите у воєнні роки спонукало О. Кобилянську виступити в оборону людяності, миру, приєднати голос до викривачів війни.

Жанрову систему творів письменниці антивоєнного спрямування репрезентують новели («Юда», «Лист засудженого вояка до своєї жінки», «Воєнний акорд», «Щира любов», «Туга»), оповідання («Назустріч долі», «Василка», «Чудо»), «нарис з правдивого життя» під назвою «Зійшов з розуму»

та «Снитися», що має підзаголовок «воєнний нарис». У новелі «Лист засудженого вояка до своєї жінки» наявна стилізація епістолярного жанру.

Антивоєнна проза письменниці вирізняється широтою охоплених проблем: причини війни, її безглуздість, трагедія мирного населення, драма бездержавної України, розірваної кордонами чужих країн, уряди яких змушують одних українців убивати інших; доля дітей війни, мораль і аморальність, зрада й покарання, знецінення людського життя під час війни («Юда», «Назустріч долі», «Василка», «Щира любов», «Снитися»). У новелі «Зійшов з розуму» звучить тема стрілецтва. Проблема мобілізації порушена у творах «Лісова мати», «Вовчиха». В останньому розглядається і нелегкий процес повернення з війни та адаптації до мирного життя.

У новелі «Лист засудженого вояка до своєї жінки» (1915), яка вражає трагізмом становища рядового жовніра австрійської армії, звинуваченого у зраді й відданого під військово-польовий трибунал, авторка порушила питання безпощадного воєнного закону, неспівмірності провини і тяжкості покарання за неї. «На п'яти сторінках нехитрого солдатського листа промовляє трагедія цілого буковинського народу, насильно кинутого в криваву м'ясорубку імперіалістичної війни» [3, с. 157–158]. У цьому творі наявний політичний підтекст: скарга з приводу національного поневолення українців в Австро-Угорській монархії.

Антимілітаристські твори О. Кобилянської характеризуються психологічним напруженням, динамічністю розвитку сюжету, лаконізмом, гостротою конфлікту (переважно, зіткнення цивільних із вояками своєї і ворожої армій), здебільшого трагічною розв'язкою, мають яскраво виражене гуманістичне начало.

На воєнному тлі вимальовуються характери, їх еволюція. Письменниця спостерігає долю і психологію людини у складних обставинах і ситуаціях, «які спричиняють внутрішні конфлікти перед життєвим вибором тих чи інших морально-психологічних дилем» [4, с. 57]. Наприклад, у новелі «Юда» (1917) розкрито трагедію старого батька, який, не бажаючи того, став винуватцем

загибелі свого єдиного сина – солдата австрійської армії, мимовільно виказавши його російським воякам.

Створюючи типовий характер буковинського селянина, О. Кобилянська розкриває його образ через думки і настрої, зумовлені тими ситуаціями, в які він потрапляє. Головну ідею твору авторка вкладає в роздуми персонажа: «Боже, дай відповідь! Як це ти допустив, щоби люди подуріли та щоби батько йшов на сина! Ближній на ближнього... або, може, це судний день?» [2, с. 511].

Вдавалась О. Кобилянська й до такого художнього засобу, як сповідь-самовираження героя, що надає її творам життєвої безпосередності, емоційної наснаженості («Лист засудженого вояка до своєї жінки»).

Антивоєнні новели письменниці відзначаються експресіоністичним струменем, емоційною напруженістю. Через художню деталь, найчастіше словесну (думки-сповіді, думки-оцінки дійсності), а також пейзажну – образ тиші («Юда», «Зійшов з розуму»), що контрастує з воєнним пеклом, за допомогою риторичних запитань («Юда», «Воєнний акорд») О. Кобилянська передає своє ставлення до війни, її антигуманної сутності.

Література:

1. Вознюк В. О. Про Ольгу Кобилянську: нові матеріали; роздуми; знахідки. Київ : Дніпро, 1983. 183 с.
2. Кобилянська О. Твори: в 2 т. Київ : Дніпро, 1988. Т. 2: Земля; В неділю рано зілля копала... : Повісті; оповідання / Упоряд., авт. приміт. Ф. П. Погребенник. 598 с.
3. Лещенко М. Ольга Кобилянська : літературний портрет. Київ : Дніпро, 1973. 174 с.
4. Печарський А. Психологічні аспекти антивоєнної тематики у творчості Ольги Кобилянської: компаративний аналіз. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць. Вип. 545–546 : Слов'янська філологія / ЧНУ ім. Ю. Федьковича ; ред. Б. Бунчук. Чернівці, 2011. С. 54–57.

Троша Н.В., к. філол. н.,
старший викладач кафедри української мови,
літератури та методики навчання
*Глухівський національний педагогічний
університет ім. О. Довженка*

ЖАНРОВІ МОДИФІКАЦІЇ ПОЕЗІЇ ЛЮДМИЛИ РОМЕН

Сучасна українська література – явище багатоманітне, яскраве, неординарне, яке характеризується тематичним і стилістичним різноманіттям, оригінальністю художніх прийомів, змішанням жанрів, епатажністю, іронією, уживанням зниженої лексики (суржику, арго та ін.), безперервними авторськими пошуками тощо. Характерною її особливістю є експериментування з жанрами і стилями. Сучасні автори почасти послуговуються давно забутими жанрами (рондо, тріолет, рондель, пастораль, секстина, сонет, ідилія тощо) або ж вигадують власні, наприклад, роменлети.

У цьому контексті показовою є творчість сучасної української поетеси, членкині Національної спілки письменників України Людмили Ромен. Результатом багаторічних авторських шукань, свідченням напруженої творчої діяльності мисткині є її трилогія «АРАНІ», жанр якої авторка сама визначає як «філософсько-ліричну драму».

Перебуваючи в пошуках найбільш зручної та перспективної формозмістової єдності, Людмила Ромен звертається до модифікації жанру тріолета – твердої строфічної форми, восьмивірша із схемою римування на дві рими, у якому перший рядок повторюється тричі. Повтори рядка підсилюють лейтмотив і підкреслюють композиційну завершеність. Це непростий жанр, походження якого пов'язують із середньовічною плясовою піснею романських народів із характерним для неї чергуванням строф та приспівів. Тріолет зазвичай виконувався на три голоси. У старофранцузькій поезії XII століття кількість строф та приспівів скоротилася, і наприкінці XV століття тріолет

набув свого канонічного вигляду. Можна вважати, що цей жанр виник у середньовічній французькій поезії і згодом прижився в європейських літературах. У ліриці бароко і рококо відбулося його відродження.

До жанру тріолета у різні часи зверталися Й. Гете, А. Шлегель, В. Генлі, А. Міцкевич, М. Карамзін, І. Бунін, В. Брюсов, І. Северянін та ін. В українській версифікаційній практиці він з'являється епізодично. Цим жанром послуговувалися не багато українських поетів: І. Франко, М. Вороний, А. Казка. Із сучасних митців пишуть у жанрі тріолета В. Мордань і Людмила Ромен.

Поезія Людмили Ромен характеризується поєднанням різної техніки віршування. Авторка започатковує новаторський жанр поезії – «роменлет», який за ритмомелодикою у дечому схожий з тріолетом, але інколи письменниця порушує усталені канони щодо обов'язкового повтору тричі першого рядка.

То що ж таке «роменлет» Людмили Ромен як жанр? Чим він відрізняється від класичних зразків вже відомого нам тріолета? Складається враження, що авторці не затишно, затісно в класичному тріолеті. На її думку, не повторюючи перший рядок, можна розширити і поглибити зміст твору. Залишаючи кінцеве слово, поетка намагається додати до нього зовсім інше трактування, інше почування, інша метафорику. Наприклад: «самотність ночі – совою ночі», «...мов на сорочці лиштва – Твоїй душі – красива лиштва» та ін.

Роменлети характеризуються символічністю, багатоплановістю, глибокою метафоричністю, образністю і концептуальністю. Багатство української мови також спонукало Людмилу Ромен шукати одноримні слова. Усі ці засоби неможливо застосовувати у класичному вірші, а тому виник авторський жанр – «роменлет». Сподіваємося, що він буде достойно поцінований критиками і читачами, а в авторки знайдуться послідовники.

Література:

1. Ромен Людмила. Арані : трилогія : Срібне коло Місяця : філософсько-лірична драма : книга перша. Роменлети (тріолети) / Людмила Ромен. Суми : ВВП Мрія-1, 2019. 178 с.

NAUKI EKONOMICZNE

Заставецька Л.Б., д.г.н., професор

Заставецький Т.Б., к.г.н., доцент

Тернопільський національний педагогічний університет

ім. В. Гнатюка

**НАПРЯМИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ**

У сучасний період аграрна політика не спроможна вирішувати питання розвитку поселень, підвищення рівня життя їх мешканців необхідна така політика, що забезпечить різноплановість сільської економіки, деаграризацію сільських територій. Це пов'язано із розвитком неаграрних видів діяльності, передусім малих підприємств з переробки сільськогосподарської сировини, ремонту сільськогосподарської техніки і автомобілів, видобутку і виробництва будматеріалів, тари та ін. За роки економічної кризи такі підприємства призупинили свою діяльність. Тому необхідне їх відродження і створення нових

У сільському господарстві відбулося становлення нових господарських відносин на принципах приватної власності на землю і майно. Це привело до посилення ролі домогосподарств, відродження великих товарних підприємств на нових засадах, створення нових видів господарських об'єктів – акціонерних товариств, приватних підприємств у сільському господарстві.

Необхідна загальноекономічна і ринкова база для перебудови великих сільськогосподарських підприємств, сектор дрібних, приватних ферм стримується відсутністю капіталу. За нагромадженням останнього відбудеться розвиток дрібного фермерства. Невеликі за людністю села можуть бути основою сімейних ферм, але вони розвиваються повільно через невеликі доходи селян. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є важливим чинником "закріплення" людей у селах, запорукою стабілізації людності поселень.

Стимулювання розвитку аграрного сектора відбувається через фіксовану підтримку держави. Однак дослідження українських економістів свідчать, що

державні дотації сільського господарства не завжди дають позитивний результат: при значних фінансових вливаннях в аграрну сферу відбувається подальша деградація сіл, субсидування сільського господарства більше псує (розбещує), ніж стимулює, розвиток аграрного сектора [3, с. 189]. Тому вони більше схиляються до способу підтримки аграрного сектора, який існує в країнах Євросоюзу, по лінії: "активна підтримка цін на агропродукцію – традиційна підтримка сільськогосподарського виробництва – підтримка розвитку сільських територій". Отже, державну підтримку необхідно надавати не сільському господарству, а вкладати бюджетні гроші у наукові технології, розвиток сфери послуг та розвиток несільськогосподарських видів діяльності на сільських територіях. Тобто, держава має підтримувати аграрну сферу у комплексі із сільським розвитком загалом. У селах має бути створена нова сільська економіка, у складі якої повинні тісно поєднуватись аграрні і неаграрні види діяльності.

Важливу роль у розвитку сільських поселень відіграватимуть філії великих компаній, які є конкурентноздатними у ринковому середовищі. Це, перш за все, ті, які можуть надавати послуги з агробізнесу, ремонту сільськогосподарської техніки і автомобілів. Активізації соціально-економічного розвитку сіл можуть сприяти новітні технології у сільському господарстві, внаслідок розширення інформаційної бази господарств набудуть чинності виробничо-наукові інформаційні центри.

Зважаючи на те, що аграрна сфера тривалий час була основою розвитку сільських територій, і процеси, що відбувалися в них, призвели у кінцевому результаті до зменшення їх людності, деградації, тепер змінилася парадигма розвитку сільських поселень. У територіальних громадах села мають бути поліфункціональними, аграрний сектор має бути доповнений іншими видами господарської діяльності (рекреація, сфера послуг, переробка сільськогосподарської і мінеральної сировини). Розвиток сільських територій українські економісти трактують як досягнення чітко спрямованого і реально досяжного стратегічного майбутнього сільського господарства, села і селянства в інтересах кожного з них, всіх разом і країни в загальному. При цьому визначальна роль відводиться селу, сільському соціуму.

Важливе значення у сільській місцевості має сфера послуг, передусім освіта, культура, медичне обслуговування та торгівля, а також розвиток систем газо-, водо-, теплопостачання.

Ця галузь мусить бути перебудована відповідно до перебудови систем розселення. На зміну ступінчастій територіальній організації цієї галузі поступово прийде організація логістично-мережевої структури видів обслуговування, що орієнтуватиметься на потреби верств населення з відповідним рівнем доходів. У сучасних умовах ступінчаста система обслуговування населення ще збережеться, але зазнає певних змін. Так, ця система найбільше виявлена в освіті, охороні здоров'я і передбачає розподіл послуг між різними видами поселень у системах розселень. За умови формування територіальних громад у їх центрах буде сконцентровано набір об'єктів соціальної інфраструктури, які забезпечуватимуть повсякденні і періодичні потреби жителів громади: амбулаторії чи поліклініки, лікарні, середні школи, бібліотеки, клуби, пошта, відділення зв'язку та банків, спеціалізовані торговельні заклади, майстерні з ремонту, ринки тощо. А у т.зв. периферійних селах, що входять до складу громади, розміщуватимуться ті заклади, які забезпечують повсякденні потреби людей: фельдшерсько-акушерські пункти, магазини, початкові чи неповні середні школи, дитсадки, пошта тощо.

Література:

1. Барановський М.О. Наукові засади суспільно-географічного вивчення сільських депресивних територій України: монографія / М.О.Барановський. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2009. – 396 с.
2. Притула Х.М. До питання про роль і місце сільських територій в сучасній економічній політиці держави / Х.М.Притула // Регіональна економіка. – 2010. – №3. – С.37-45.
3. Сільський сектор України на рубежі тисячоліть:[у 2-х томах]. Т.1. – Потенціал сільського сектора / [Л.О.Шепотько, І.В.Прокопа, С.О.Гудзинський та ін.]. – К.: Інститут економіки НАН України, 2000. – 296 с.

Усіченко І.В., к.фіз.-мат.н., доцент кафедри менеджменту

Лисенко Т.І., к.т.н., доцент кафедри менеджменту

Національна металургійна академія України

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ

Сучасне уявлення про якість продукції базується на принципі найбільш повного виконання вимог і побажань споживача, і цей принцип повинен бути закладений в основу проекту будь-якого виробу. Споживачем продукції може бути як окрема людина, так і колективи людей - підприємства, організації або суспільство в цілому. У безперервному процесі задоволення потреб будь-яка ланка цього процесу є як споживачем, так і виробником, крім того всі ланки тісно взаємопов'язані і не можуть існувати окремо. Назвемо цей процес - «Ланцюг задоволення потреб». Основним законом цього процесу є, те, що задовольняючи свої потреби ти змушений задовольняти потреби інших ланок ланцюга. Саме тому продукція повинна відповідати побажанням і очікуванням всіх (Рис. 1).

Рис. 1 Продукція як засіб задоволення потреб

У будь-якому випадку потреби пов'язані з властивостями людської особистості. Психіка людини вкрай складна, і досить повних теорій потреб людини ще не побудовано. Проте, зараз існує ряд теорій, що описують види і взаємини потреб, на підставі яких розробник товарів може діяти досить впевнено і домагатися гарних практичних результатів.

Якщо припустити, що поняття якості продукції стало наслідком розвитку потреб людини, а людина потребувала чимось завжди, то можна зробити висновок - поняття якості продукції зародилося в момент, коли одна людина змушена була почати задовольняти потреби іншої людини заради задоволення своїх.

В даний час зростає роль і значення споживача в оцінці продукції що створюється, а значить, зростає пріоритет якості продукції у виробництві. Отже, розробка ефективного механізму управління якістю вимагає більш глибокого з'ясування суті категорії "якість", вироблення сучасного ринкового підходу до визначення поняття "якість продукції" (ЯП). Це стає можливим на основі дослідження взаємозв'язку категорії ЯП і споживчої вартості, потреби, вартості і ін., що охоплюють відповідні сторони економічних відносин по задоволенню потреб [1]. Існує також, зв'язок між категорією якість і однією з найважливіших категорій ринкової економіки - прибутком. Боротьба підприємств за найбільший прибуток є рушійною силою вдосконалення якості виробленої ними продукції, прискорення НТП, зниження виробничих витрат.

З вище сказаного можна зробити висновок, що якісна продукція для підприємця - це ключ до успіху і прибутку. Підвищення якості – одна з форм конкурентної боротьби, завоювання і утримання позицій на ринку. Якісні товари можуть вплинути не тільки на збільшення прибутку фірми, а й на зростання економіки в цілому.

Але не тільки на якість товару звертають увагу сучасні споживачі. Підвищенням довірою користуються компанії впроваджують на своїх підприємствах інтегровані системи управління якістю, що включають рішення проблем екологічного менеджменту та охорони праці. Підвищення якості

продукції, впровадження систем екологічного менеджменту та систем охорони праці - об'єктивна закономірність розвитку підприємства.

Проблема підвищення якості продукції є актуальною для будь-якого підприємства. Але в останні роки крім проблем управління якістю особливо гостро стоять проблеми захисту навколишнього середовища від шкідливого впливу вторинних продуктів виробництва (стандарт ISO 14000), управління охороною праці (стандарт OHSAS 18001) та системи соціальної відповідальності (SA 8000). Особливо гостро ці проблеми стоять на підприємствах гірничо-металургійного комплексу. Це пов'язано з тим що вплив таких підприємства на екологічну ситуацію дуже великий, а по класу небезпеки виробничих процесів для робочого персоналу, займає, чи не перше місце. Крім того, впровадження об'єднаної (інтегрованої) системи управління якістю, що включає в себе системи управління якістю, екологією та професійною безпекою, дасть можливість підприємству значно підвищити ефективність виробництва, залучити більшу кількість постійних споживачів і завоювати велику частку ринку. Приріст цих показників безпосередньо веде до досягнення головної мети будь-якого підприємства - збільшення прибутку від продажу продукції.

Література:

1. Шаповал М. І. Менеджмент якості : підручник. – К.: Знання, 2006. – 470 с.

Короленко Р.В., к.е.н., доцент
Потапчук А.В., здобувач другого (магістерського) рівня освіти
Криворізький національний університет

СУЧАСНІ МЕТОДИ ТА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ

Всі учасники, що здійснюють свою діяльність на фінансовому ринку в умовах невизначеності, ретельно підходять до можливості отримання негативного результату при прийнятті рішень, прогнозування подальших дій, оцінці ймовірності несприятливих наслідків, щоб визначити найбільш ефективні напрями подальшої діяльності і уникнути ризикованих ситуацій. Саме тому вибір правильного методу управління фінансовим ризиком дозволить не тільки передбачити можливість його настання, а й мінімізувати наслідки впливу.

За свідченням економістів, фінансовий ризик в установах, організаціях та на підприємствах є результатом вибору його власниками або менеджерами альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного цільового результату фінансової діяльності при вірогідності настання економічного збитку (фінансових втрат) через невизначеність умов його реалізації [1].

Без ефективного менеджменту уникнути ризиків неможливо, тому управління фінансовими ризиками можна розглядати як певний процес, що складається з декількох етапів[2]:

1. Ідентифікація ризиків.
2. Прийняття рішення щодо методу оцінки ризику. Оцінка ризику.
3. Прийняття рішення щодо методів впливу на ризик.
4. Реалізація обраних методів впливу на ризик та корегування системи управління ризиками після моніторингу результатів управління.

Таким чином, необхідно зазначити, що найголовнішим етапом управління є оцінка ризику, адже саме на цьому етапі можна з'ясувати розмір та вірогідність настання фінансових ризиків.

Управління фінансовими ризиками шляхом їх мінімізації передбачає використання різноманітних методів, які необхідні для зменшення або уникнення потенційних негативних наслідків. Отже, мінімізація фінансових ризиків може здійснюватись сучасними методами наведеними в табл. 1.

Таблиця 1 – Сучасні методи управління фінансовими ризиками [1]

Методи	Характеристика
Лімітування фінансових ризиків	здійснюється шляхом встановлення відповідних фінансових нормативів, тобто верхньої межі коштів чи ресурсів, за окремими напрямками фінансової діяльності з метою фіксації можливих фінансових втрат на допустимому для підприємства рівні.
Хеджування як метод зниження фінансових ризиків	представляє собою страхування ризиків від несприятливих змін цін на будь-які товарно-матеріальні цінності по контрактах і комерційних операціях, що передбачають постачання (продажі) товарів в майбутніх періодах.
Диверсифікація	дозволяє знизити виробничі, комерційні та інвестиційні ризики. На практиці диверсифікація може не тільки зменшувати, але і збільшувати ризики.
Страховання фінансових ризиків	є досить популярним методом управління ризиками в розвинених країнах, в той же час даний метод є одним із найбільш складних та проблемних видів страхування.
Перестрахованням	даний метод нейтралізує фінансові ризики з частковою їх передачею іншим страховикам, які мають більше можливостей, щоб уникнути таких ризиків.
Резервування частини фінансових ресурсів	використовується для забезпечення подолання негативних фінансових наслідків.
Страховий андеррайтинг	проводить оцінку ризику, щоб визначити доцільність укладення страхового договору та формулювання адекватних умов страхування

Опрацьовані вище методи є важливим елементом у побудові ефективної стратегії управління фінансовими ризиками підприємства, установ та організацій, яка представляє собою сукупність управлінських рішень за алгоритмом певних дій.

Без розробленої стратегії неможливо уникнути або стримувати відповідні ризики, тому нижче представимо стратегію управління фінансовими ризиками для забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Визначено, що на основі проведеного дослідження етапів та методів управління фінансовими ризиками, пропонуємо структуру формування стратегії управління фінансовими ризиками, яка складається з певних блоків, а саме:

- 1) пошук та виявлення фінансових ризиків, визначення основних чинників ризику в стратегічному аспекті;
- 2) стратегічний аналіз у сфері фінансових ризиків на підприємстві, визначення періоду її реалізації;
- 3) формування стратегічного управління фінансовими ризиками на підприємстві, вибір відповідних інструментів та методів;
- 4) використання інструментів та методів управління фінансовими ризиками;
- 5) реалізація даної стратегії на підприємстві;
- 6) контроль за реалізацією стратегії управління фінансовими ризиками на підприємстві;
- 7) досягнення оптимального рівня фінансової безпеки.

Таким чином, для ефективного управління фінансовими ризиками і ризиками взагалі необхідно спиратися на наукові розробки, вміло комбінувати відомі методи і застосовувати їх в щоденній роботі, а також за допомогою розробленої стратегії управління фінансовими ризиками: виявляти, стримувати та уникати фінансові ризики.

Література:

1. Корж Н. В. Методи управління фінансовими ризиками. Траектория науки. 2016. Т. 2, № 10. С. 1.1-1.6.
2. Землячова О. А., Савочка Л. С. Класифікація фінансових ризиків та методи їх зниження. Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. 2012. № 3. С. 50–57.
3. Гапонюк О. І. Формування загальної політики з управління фінансовими ризиками на підприємстві. Вісник Приазовського державного технічного університету. 2017. Вип. 33. С. 82–87.

Кобеля З. І., доцент, к.е.н.

Мартиненко М. І., здобувач вищої освіти

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича

РОЗВИТОК СМАРТ-ПРОМИСЛОВОСТІ

На сьогоднішній день розвиток світової економіки має явні ознаки глобальної нестабільності, яка може радикально перетворити світову економіку. Глобальні перетворення, що відбуваються, пов'язані з прогнозованими змінами в демографії, в інвестиціях, спрямованих на економіку, в рівні освіти і технічному прогресі, які в комплексі визначають ймовірні довгострокові темпи економічного зростання. У зв'язку з цим концепція постіндустріальної економіки значною мірою втратила свою актуальність.

Промисловість світу, як і світова економіка в цілому, виходить на новий шлях функціонування і розвитку, цьому сприяє розгортання четвертої промислової революції (4 IR). Саме нові якісні зміни в інформаційно-комунікаційних технологіях і нові форми їх використання у промислових процесах та продуктах створили реальне підґрунтя для змін традиційних промислових систем у «смарт» («розумні») системи. Розвиток «смарт» промисловості потребує поглибленого опрацювання і вдосконалення стратегії її стабільного функціонування [1].

Становлення «смарт» промисловості – це тривалий процес системних перетворень, який охоплює практично всі стадії відтворювального, виробничого та продуктового циклів, усі рівні промислової структури, різні види виробництв, усі ключові виробничі фактори. Відтак виникає проблема визначення інтересів і пріоритетів усіх зацікавлених у промисловому розвитку таких агентів як держави, бізнесу, суспільства як основи обґрунтування

напрямів «смайт» стратегії та послідовності дій промислової політики стосовно методів та інструментарію досягнення цілей «смайтзації»[3].

Разом із розвитком сучасної промисловості, прогресує і наука, і там випереджаючими темпами накопичується науково-технічний потенціал розвитку, що визначає конкурентні позиції держав, у тому числі у сферах добробуту громадян і забезпечення національної безпеки. Основними характеристиками світової економіки після глобальної фінансової кризи 2008-2009 рр. є «смайт (розумне)-зростання» (англ. smartgrowth), яке базується на знаннях й інноваціях, та його провідна ланка «смайт (розумна)-промисловість» (англ. smartindustry).

Розвиток «смайт-промисловості» в Україні має особливе значення, адже воно характеризується тим, що її традиційна індустрія наразі перебуває у кризовому стані, так як держава не надала належної уваги на розвиток нової «розумної» промисловості [2]. Розумність, інтелектуальність нової промисловості забезпечують цифрові технології індустріального інтернету речей (ІоТ). Очевидно, що сучасні кіберфізичні системи пронизують майже в усі сфери людської діяльності. Але навіть із суто фізичних причин вони будуть чинити й уже чинять найбільший вплив на ті сфери економічної діяльності, які краще пристосовані за своїми техніко-технологічними характеристиками до нового цифрового етапу автоматизації виробництва й організації управління. Це, насамперед, ті сфери, де широко використовуються спеціалізовані стандартизовані виробничі процеси і продукти (автомобільне та інші види машинобудування, харчова промисловість, хімія, металургія та ін.). Також значний потенціал мають галузі, виробниче середовище яких характеризується високою складністю і водночас різноманітністю технологічних процесів (фармацевтика, хімія, добувна промисловість) [1].

«Розумна» промисловість також може показувати високі результати, необхідні для окупності високих витрат на створення, експлуатацію і забезпечення безпеки інтернет речей (ІоТ) завдяки:

1) кращому врахуванню запитів споживачів, які ставлять дедалі вищі вимоги до якості продукції, їх активної участі в дизайні та проектуванні товарів, переходу у зв'язку з цим від масового виробництва до індивідуалізованого (за індивідуальними замовленнями) із застосуванням смарт-систем управління взаємовідносинами з клієнтами;

2) гнучкості спеціалізації на високому рівні, автоматизованого виробництва, створеного за децентралізованим модульним принципом й пристосованого до швидкого переналагодження на випуск саме тієї продукції, на яку є попит;

3) використанню високого потенціалу STEM-персоналу, який здатен до креативного виконання функцій контролю, підтримання та подальшого вдосконалення виробничих кіберфізичних систем, маючи, крім технічних навичок, і інші не менш важливі нетехнічні компетенції такі як, знання англійської мови, навички проектного менеджменту, вміння працювати в команді та ін.

4) застосуванню авангардних (підривних) виробничих технологій і матеріалів, здатних у таких умовах (індивідуалізації та виробничої гнучкості), забезпечити отримання освіти за програмою STEM = Science, Technology, Engineering, Math (природничі науки, технологія, інженерія, математика).

У цілому перспективи світової «смарт-промисловості» є багатообіцяючими. За даними «McKinsey&Company», технології, які швидкими темпами прориваються вперед до цифрового фізичного світу, мають найбільший потенціал саме у сфері промислового виробництва. Керуючись аналізом різних варіантів темпів поширення ІоТ, економічними і демографічними тенденціями, імовірною еволюцією технологій за десятирічний період, фахівці компанії оцінили глобальний ефект від застосування інтернету речей в обробній промисловості в діапазоні від 0,9 до 2,3 трлн дол. у 2025 р [3].

Отже, смарт-промисловість – це не просто «розумні» підприємства і продукти, які на них створюються, а глобальні світові цифрові платформи, що

об'єднують виробничі структури з дослідниками, розробниками, постачальниками, дистриб'юторами, споживачами та ін. Оновлення промисловості України та становлення «смарт-промисловості» є специфічним етапом загального процесу сучасного промислового розвитку, напрями промислової «смарт» стратегії мають бути коректно узгоджені з концептуальними моделями (цілями, завданнями, механізмами) інших компонентів промислової системи, тобто воно має бути узгоджене із загальною Стратегією розвитку промисловості України. Саме включення плану «смартування» промисловості до загальної стратегії розвитку національної промисловості дозволить синхронізувати всі глобальні процеси, що відбуваються як всередині національного промислового комплексу, так і зовнішніх факторів, що на нього впливають.

Література:

1. Амоша О.І., Нікіфорова В.А. Розвиток металургійної смарт-промисловості в Україні: передумови, проблеми, особливості, наслідки: науково-аналітична доповідь; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 67 с.
2. Напрями стратегії розвитку "смарт" промисловості в українських реаліях / Л. О. Збаразська // Економіка промисловості. - 2019. - № 2. – С. 5-29.
3. Смарт-промисловість в епоху цифрової економіки: перспективи, напрями і механізми розвитку : монографія / [В.П. Вишневський, О.В. Вієцька, О.М. Гаркушенко, С.І. Князєв, О.В. Лях, В.Д. Чекіна, Д.Ю. Череватський]; за ред. акад. НАН України В.П. Вишневського; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Київ, 2018. - 192 с.

Шпортко Г.Ю., к.т.н., доцент кафедри менеджменту
Алексєєнко І.А., старший викладач кафедри менеджменту
Огір А.С., здобувач вищої освіти
Національна металургійна академія України

EVENT - МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ

Event-management, з англійської, дослівно перекладається як управління подією. В Україні цей вид діяльності називається організацією подій або event-менеджментом та є одним з найістотніших інструментів PR, спрямованих на отримання довготривалого ефекту у формуванні іміджу підприємства, його впливу на суспільні інтереси та потреби [1].

Існуючі системи оцінки ефективності event-менеджменту можна розділити на дві групи:

- 1) система, заснована на застосуванні економічних показників;
- 2) система, заснована на показниках сприйняття.

Найбільш відомим коефіцієнтом, що характеризує економічну ефективність заходу, є ROI (Return on Investment) [2].

$$\text{Маркетинговий ROI} = (\text{Загальний дохід} - \text{Витрати}) / \text{Витрати} * 100\%. \quad (1)$$

Різні події кожна людина сприймає спираючись на свої враження і відчуття. Причому, настрій людини та її оточення можуть суттєво вплинути на сприйняття будь-якої події.

Вміла організація події та правильно підібрана відповідна цільова аудиторія обов'язково зможе підвищити ефективність роботи будь-якої організації. За допомогою грамотно проведеного маркетингу подій можна не тільки підвищити пізнаваність марки, стимулювати збут, а й примусити аудиторію бути більш лояльними до бренду - центру маркетингу подій.

Цілями, що досягаються за допомогою інструментарію event-маркетингу слід виділити:

- побудова успішного бренду;
- створення приводу для PR-кампанії;
- яскравий запуск продукту на ринок;
- позиціонування марки, управління іміджем компанії;
- просування марки за рахунок активізації події-бренду;
- формування лояльних груп споживачів;
- просування товарів імпульсного попиту;
- підвищення продажів в довгостроковому періоді;
- формування команди однодумців серед співробітників [3].

Організація заходу повинна проходити максимально професійно, із залученням досвідчених фахівців, яке володіють необхідними знаннями та навичками. Тільки за умови кваліфікованого і грамотного підходу до організації заходу воно може досягти всіх поставлених цілей і завдань.

Література:

1. Событийный маркетинг [Електронний ресурс] / – Режим доступу: http://www.marketing.spb.ru/lib-mm/btl/special_events.htm
2. Електронний ресурс: <http://refleader.ru/polatyujgpolmer.html>
3. Абрамян, Э. Promotion как современная маркетинговая коммуникация [Текст] / Э. Абрамян // Маркетинговые коммуникации. – 2015. – № 3.

Святенко С.В. , асистент
Потапчук А.В., здобувач вищої освіти
Криворізький національний університет

СУЧАСНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Проблема постійного пошуку шляхів оптимізації розміру витрат та забезпечення їх планового рівня призвела до виникнення безлічі методів управління витратами, серед яких можна виділити найвідоміші: «директ-костинг», «стандарт-костинг», «таргет-костинг», «кайзен-костинг», «CVP-аналіз», «кост-кілінг», «бенчмаркінг витрат», «LCC-аналіз» тощо.

В рамках «директ-костингу» розраховується точка беззбитковості, досліджуються можливості сегменту ринку і прийняття рішення щодо визначення обсягів продукції [1]. Основною ідеєю методу «стандарт-костингу» є розробка норм, до яких підприємство повинно прагнути. Перевага цієї системи полягає в тому, що можна заздалегідь визначити суму очікуваних витрат на виробництво і реалізацію виробів, обчислити собівартість одиниці виробу для визначення цін, а також скласти звіт про доходи.

Метод «таргет-костингу» - застосовується на етапі проектування нового виробу або модернізації продукції, яка досягла за етапами життєвого циклу стадії старіння [2]. Наступний метод – «кайзен-костинг» виник у Японії і передбачає вдосконаленню і зниженню витрат, в якому мають брати участь усі працівники - менеджери і робітники, що дає можливість зменшити непродуктивні витрати.

Згідно із ABC-методом, діяльність підприємства розглядається як процеси або робочі операції [3]. Застосування цього методу передбачає виокремлення видів діяльності і операцій за ними, розширення наявної системи управлінського обліку.

Ще одним новітнім методом управління витратами є кайзен-костинг. Він застосовується для досягнення цільової собівартості, але на відміну від таргет-

костингу полягає в постійному вдосконаленні якості процесів на всьому підприємстві за участі всіх його працівників, що дає можливість зменшити непродуктивні витрати.

«CVP-аналіз» надає змогу швидко оцінити обсяг продажу продукції і її вплив на прибуток. Він ґрунтується на зіставленні трьох величин – витрат підприємства, доходу від реалізації й отриманого прибутку, що має забезпечити беззбитковість діяльності або запланований фінансовий результат.

Кост-кліринг – один із найжорсткіших методів управління витратами. У результаті його застосування відбувається зменшення витрат на оплату праці і, як наслідок, скорочення штату працівників, вивільнення і продаж деяких активів, повне або значне зменшення витрат на соціальну сферу.

Використання LCC-аналізу передбачає наявність маркетингових досліджень стану ринку і позиції на ньому продукції. Це необхідне для точного визначення життєвого циклу товару [3]. Інший метод – «бенчмаркінг витрат» передбачає пошук еталонних підприємств-лідерів, з метою порівняння з власним та переймання його найкращих методів роботи.

Розглянувши та проаналізувавши основні методи обліку та управління витратами, можемо зробити висновок, що для вибору існуючих моделей управління витратами, необхідний індивідуальний підхід.

Література:

1. Грицай О. І. Застосування методів управління витратами в інноваційній діяльності підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2011. № 720.
2. Ляшко І.І., Єременко О.М. Дослідження методів управління витратами на сучасних підприємствах. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. Випуск 4 (04). 2016. С.163-166.
3. Дороженко Л. І. Сучасні методи обліку витрат у контексті зарубіжного досвіду. *Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво*. 2014. № 2. С. 72-76.

NAUKI PSYCHOLOGICZNE

Tetiana Dutkevych, Ph.D in Psychology,
the head of Educational Psychology Department, professor
Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University

**THE AGE PECULIARITIES OF INTERPERSONAL CONFLICTS
AMONG STUDENTS**

Introduction. The view according to which conflicts in various spheres of public life serve as one of the mechanisms of social development, of human relations and interaction improvement is widely spread. A number of well-known psychologists have convincingly shown the leading role of conflict in changing of age development phases, periods, stages (D.B. Elkonin, E. Erickson, G.S.Kostiuk). Thus, the main efforts of specialists dealing with various aspects of conflict studies are focused both on the ensuring the conditions under which the conflict plays a constructive role, and on the prevention or reducing of its destructive effect.

Results. The interpersonal conflicts are occurred more often during the transitional (crisis) age periods (L.S.Vygotsky, D.B. Elkonin, E. Erickson), when personality needs to adapt to the new vital and social conditions of life. The crisis nature of student age (from 18 to 23-25 years) is stressed by majority of modern psychologists. The students are in a state of so-called "crisis of adulthood entering" (L.G. Podolyak and V.I.Yurchenko [4, p.50], V. Polishchuk [5, p.37]). Besides inner conflictness of the student's personality is connected with the process of professionalization, reflecting the typical contradictions and their overcoming during the university study.

Empirical studies also show that students' inner conflictness is growing. Thus, accordingly with the data by O.O.Stakhova and N.S.Ukrainets [6], 50% of students have an average level, 40% are characterized as high and only 10% as low levels of inner conflictness. The most successful in the relationship are students with an average level of inner conflictness. Neither low nor high levels provide the desired

relationship.

Taking into account the above data, we agree with the statement that students are in a state of increased inner conflictness, which is intensified by their low social status, lack of life experience and maladaptation [4].

The defining component of the personality worldview structure is the value system, consisting of motivating internal images such as ideals, moral notions etc. which serve as behavior patterns, and goals. Personality values are the criteria in reality understanding, which determine the modality of the individual's attitude to the phenomena and events of his/her life (I.D.Bekh [3], M.Y. Boryshevsky [2] etc.) .

The personality values development at the stage of adolescence (student) age was studied in the works of ukrainian psychologists (I.D.Bekh, M.Y.Boryshevsky, L.V.Dolynska and N.P.Maksymchuk, I.O.Kuchynska, G.K.Radchuk, L.V.Romanyuk and others). They revealed that thanks to the educational process the stock of students' knowledge rapidly expands. The student's knowledge systemicity and generalization increase. The components of student's worldview put in order, especially regarding the values system. As noted by O.F. Bondarenko, "...the formation and development of worldview, i.e. the system of reality views, assessments and idea about person's place in the world – this is the core of personal development in early youth" [1, p. 261]. The values system serves as foundation (axis) of person's worldview, which determines the level of her/his actions and deeds permanence and sequence, the orientation of needs and interests (Z.S. Karpenko, L.V.Romanyuk). Taking into account the leading role of values in the structure of individual worldview, we considered it appropriate to use the term "personality worldview and values system".

The students' worldview and value system is complex and quite hierarchical, but not yet fully stable and orderly, which highlights young people need to test their views and to get sustainable life guidelines. This peculiarity reveals while the students' interpersonal relations as great number of their discussions, disputes, debates, even quarrel over the most troubling issues. Therefore, in our opinion, the worldview maturity, which a person gets by the exit from the adolescence means the

stability of worldview structure on the one hand, and the ability to prove to others and for themselves the legitimacy and truth of their values on the other hand.

The above considerations give us the reason to assert that the age peculiarity of conflicts between students is the impact of the conflict on young people worldview and value system development. The overcoming of value differences between students involves their significant efforts, aimed at restructuring their understanding of the conflict situation on the basis of arranging (sometimes - restructuring) their own values system making allowance for their peers' interests. As a result the subject of conflict i.e. value differences disappear. Meantime conflict participants' worldview and values system become more orderly and more stable. Such internal activity is psychologically very complex, often requires the help of a specialist (a psychologist), but just this way leads to the effective formation of students' worldview.

Conclusion. The theoretical study of the age peculiarities of conflicts between students has shown the meaning of such interpersonal relationships phenomena for the students' personal development, which is to improve the central component of the young people consciousness i.e. their worldview and values system.

References:

1. Бондаренко О.Ф. Основы психологии. Учебник. Київ: Освіта України. 2009. 328 с.
2. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанти самоактивності особистості у вихованні й самовихованні. Психологія самоактивності учнів у виховному процесі / За ред. М.Й.Боришевського. К.: ЗМН, 1998. С. 182-190.
3. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості. Педагогіка і психологія. 1997. №1. С. 124-129.
4. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: Підручник. 2-е вид. К.: Каравела. 2008. 352 с.
5. Поліщук В. Від кризи 7 років до кризи входження в дорослість : монографія. Суми : Університетська книга, 2019. 142 с.
6. Стахова О.О., Українець Н.С. Конфлікти у студентському середовищі та шляхи їх запобігання. <http://naukam.triada.in.ua/>

Olena Zavhorodnia, doctor of psychology,
leading research fellow of the laboratory
of methodology and theory of psychology

G.S. Kostyuk Institute of Psychology of NAES of Ukraine

Tetiana Minaienko, practical psychologist
Educational complex №1, Ukraine, Pokrov

THE DYNAMICS OF SELF-AFFIRMATION OF ADOLESCENTS DURING THE TRANSITION TO SECONDARY EDUCATION

The transition to secondary education is of increasing interest among researchers (Evans, Borriello and Field, 2018). 11 - 12 years is not only the beginning of adolescence, but also a crisis period of transition to secondary education, adaptation to secondary school. Many researchers are seeing this change as one of the most stressful experiences younger teens face (Chung et al., 1998; Coelho and Romão, 2016).

This is due to a change in the educational and social situation, which poses qualitatively new tasks for the student in comparison with primary school. Adolescents during this time report communicative, personal problems, including fear of bullies, anxiety in peer relationships, and anxiety about how they will cope with increased requirements (Zeedyk et al., 2003). In addition, the transition to secondary education can negatively affect the dynamics of academic growth of students during the transition year (Akos et al., 2015).

We have carried out research on the influence of the period of adaptation to secondary school on the personal development of younger adolescents, in particular on their choice of the type of self-affirmation (we used the method of N.E. Kharlamenkova).

The theory of self--affirmation states that the overall goal of the self-system is to protect self-image, its integrity, moral and adaptive adequacy. When something threatens self-confidence, people react in ways that restore self-esteem. Self-

affirmation in the face of threatening information influences not only cognitive responses to negative events, but also the physiological reactions of people, their social adaptation and behavior (Steele, 1988; Sherman & Cohen, 2006).

The data obtained in the empirical study indicate the following trends: at the beginning of the school year, 75% of children have a tendency to a constructive strategy of self-affirmation, 14% - to a dominance, 11% - to a self-deprecation strategy. Girls more often showed higher indices of self-deprecation strategy, and boys - dominance strategy. In terms of constructive self-affirmation, boys and girls did not reveal significant differences. Indicators of stress resistance, the position of success at the beginning of the school year are also relatively favorable. The percentage of development of the risk of Internet addiction is insignificant.

However, with repeated diagnostics in February (after half a year), the indicators change.

Table. The severity of self-affirmation strategies in younger adolescents at the beginning of secondary school (September) and six months later (February)

Strategies of self-affirmation	Number of people (%)	
	At the beginning of the year (september)	After 6 months (february)
Self-deprecation	11,3	16,0
Dominance	13,9	19,7
Constructive	74,8	54,3

The indicators of constructive self-affirmation decreases, there is an increase in the indicators of “dominant self-affirmation” and “self-denial”, a decrease in the indicators of “stress resistance”, and the risk of Internet addiction increases.

In the process of adapting to secondary school, a younger adolescent has a need to defend his value, resorting to non-constructive strategies for self-affirmation. In the absence of psychological support, a teenager may develop non-constructive strategies of self-affirmation, expressed in insecure and dominant behavior.

Our observations show that adolescents with a constructive strategy are inclined to help others, to mutual support, productive activity, creative pursuits, thanks to which a person can feel self-esteem, significance; they have a low risk of computer addiction, but turning to non-constructive strategies is associated with increased personal and academic difficulties.

This problem prompted us to develop and test a program of activities with adolescents aimed at supporting their emotional well-being and a constructive strategy for self-affirmation by involving them in arts and crafts. Our experience has shown that involvement in creative arts and crafts creates favorable conditions for the formation of creative abilities and strategies for constructive self-affirmation, provides the teenager with constant training of will, determination, gives an experience of overcoming difficulties, experiencing various positive feelings, forms stress resistance and the ability to cope with many problems.

The prospect of the research is to study the types of decorative and applied practices in the context of their influence on the personal development of a younger adolescent, the development of constructive self-affirmation, the development of programs of psychological support for schoolchildren who experience emotional problems of various types.

References:

1. Харламенкова Н. Е. Самоутверждение подростка: монография - Москва: Институт психологии РАН, 2007. 384 с
2. Akos, P., Rose, R. A., & Orthner, D. (2015). Sociodemographic moderators of middle school transition effects on academic achievement. *The Journal of Early Adolescence*, 35, 170–198. doi: 10.1177/0272431614529367 .
3. Chung, H., Elias, M., and Schneider, K. (1998). Patterns of individual adjustment changes during middle school transition. *J. Sch. Psychol.* 36, 83–101. doi: 10.1016/S0022-4405(97)00051-4

4. Coelho, V. A., and Romão, A. M. (2016). Stress in Portuguese middle school transition: a multilevel analysis. *Span. J. Psychol.* 19:E61. doi: 10.1017/sjp.2016.61
5. Evans D, Borriello GA and Field AP (2018) A Review of the Academic and Psychological Impact of the Transition to Secondary Education. *Front. Psychol.* 9:1482. doi: 10.3389/fpsyg.2018.01482
6. Sherman, D. K., & Cohen, G. L. (2006). The psychology of self-defense: Self-affirmation theory. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology: Vol. 38. Advances in experimental social psychology, Vol. 38* (p. 183–242). Elsevier Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(06\)38004-5](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(06)38004-5)
7. Steele, C. M. (1988). The psychology of self-affirmation: Sustaining the integrity of the self. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 21, pp. 261–302). New York: Academic Press.
8. Zeedyk, M. S., Gallacher, J., Henderson, M., Hope, G., Husband, B., and Lindsay, K. (2003). Negotiating the transition from primary to secondary school: perceptions of pupils, parents and teachers. *Sch. Psychol. Int.* 24, 67–79. doi: 10.1177/0143034303024001010

Olena Zavhorodnia, doctor of psychology,
leading research fellow of the laboratory
of methodology and theory of psychology

G.S. Kostyuk Institute of Psychology of NAES of Ukraine

Eugene Stepura, PhD (Candidate of Psychological Sciences),
research fellow of the laboratory of methodology
and theory of psychology

G.S. Kostyuk Institute of Psychology of NAES of Ukraine

Tatyana Sushchinska, PhD (Candidate of Psychological Sciences),
Senior Lecturer of the applied psychology and logopedics chair
Berdyansk state pedagogical university

HAPPINESS AND FEATURES OF ATTRIBUTIVE STYLE

Based on his experiments, Martin Seligman determined that the effects of uncontrollable pain stimuli, which cannot be avoided, lead to feelings of helplessness, which in turn leads to depression (Hiroto and Seligman, 1975). This discovery underlies his well-known model of depression as a result of learned helplessness. The development of this model contributed to the formation of the theory of attributive style (Abramson et al., 1978). According to this theory, the attributive style of the subjects describing and explaining of the results of his own activities and important life events (both positive and negative) can be characterized by defining three aspects. This is 1) stability: the conditionality of the result of permanent or short-term reasons; 2) globality: the reasons that determine the result are global (generalizing to different situations) or specific, local (limited to the current situation and a particular area of life); 3) control: the result is a consequence of the actions of the subject or the action of external circumstances. Attributive style in people with depression is often characterized by chronic attribution of failures to internal, stable and global causes, so this style is sometimes called "depressive attributive style" (Seligman, 2002). Subsequent studies have shown that depressive attributive style is a reliable predictor

of depression (Sweeney et al., 1986; Gladstone and Kaslow, 1995; Joiner and Wagner, 1995).

In contrast to the depressive attributive style, optimism was singled out as an attributive style in which negative events are explained by the influence of short-term, local and external factors, and positive events, on the contrary, are explained by the influence of long, of global and internal factors (Seligman, Abramson, Semmel & Vone Baer).

An optimistic explanation of different life situations is good for mental health (Ammirati, Lamis, Campos & Farber, 2015). Among other things, optimism promotes less anxiety and a greater sense of happiness (Helton, Dember, Warm, & Matthews, 1999). But optimism is a complex construct, some parameters of optimism may correlate more than others with a sense of happiness. In addition, the characteristics of the culture may affect the reproducibility of correlations. These two statements prompted us to conduct this study.

Sample. 104 students of different faculties of the universities of Kyiv and Berdyansk were studied.

The following methods were used.

1. Test of optimism L. Rudina - Russian-language adaptation of the method "Attributional style questionnaire" by M. Seligman. It consists of 48 questions, which represent certain problematic life situations and 2 answer options, which in turn is an explanation of the causes of these events. The test has the following scales: PmB - belief in the duration of the impact of bad events on human life; PmG - belief in the duration of the impact of good events on human life; PvB - belief in the impact of bad events on all spheres of human life; PvG - belief in the impact of good on all areas of human life; HoB - level of hope / hopelessness; PsB - a person's responsibility for the bad events in his life; PsG - a person's responsibility for the good events in his life; B - the level of general orientation to the bad events; G - the level of general orientation to the good events; G-B - level of optimism.

2. Lubomirski's scale of subjective happiness, which consists of 4 questions. Subjects are asked to rate each of these questions on a 7-point scale at the poles of which there is complete agreement and complete disagreement with the question.

We performed a correlation analysis of the obtained data (using Spearman's correlation coefficient). IBM SPSS Statistics 23 for Linux was used for correlation analysis of empirically obtained data.

The following results were obtained: the scale of happiness is significantly positively correlated with the scale of the level of optimism (GB) - $r = 0.35$ ($p < 0.01$), the scale of the level of general orientation to good events (G) - $r = 0.39$ ($p < 0.01$), scale of conviction of the duration of the impact of good events on human life (PmG) - $r = 0.32$ ($p < 0,01$), scale of belief in the impact of good events on all spheres of human life (PvG) - $r = 0.34$ ($p < 0,01$), scale of responsibility human well-being in his life (PsG) - $r = 0.3$ ($p < 0,01$).

Thus, the results of our study confirm that optimism is positively associated with feelings of happiness. But at the same time, we see that it is the peculiarities of a person's response to positive events that make him happy. Happy people need to believe that the impact of good events that happen in their lives is long lasting and covers all areas of life, and that they are the cause of these events. At the same time, the peculiarities of responding to negative life events, which are associated with a depressive attributive style, have no significant connection with the feeling of happiness.

If a person is pessimistic, then happy events are interpreted in such a way that almost do not affect his depressed mood, do not reduce the depressive background. This can serve as a guide in psychotherapeutic work with clients prone to depression.

References:

1. Abramson, L. Y., Seligman, M. E. & Teasdale, J. D. (1978). Learned helplessness in humans: Critique and reformulation. *Journal of Abnormal Psychology*, 87(1), 49–74. doi:10.1037/0021-843x.87.1.49

2. Ammirati, R. J., Lamis, D. A., Campos, P. E., & Farber, E. W. (2015). Optimism, well-being, and perceived stigma in individuals living with HIV. *AIDS Care*, 27(7), 926–933. doi:10.1080/09540121.2015.1018863
3. Gladstone, T. R. G., & Kaslow, N. J. (1995). Depression and attributions in children and adolescents: A meta-analytic review. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 23(5), 597–606. doi:10.1007/bf01447664
4. Helton, W. S., Dember, W. N., Warm, J. S., & Matthews, G. (1999). Optimism, pessimism, and false failure feedback: Effects on vigilance performance. *Current Psychology*, 18(4), 311–325. doi:10.1007/s12144-999-1006-2
5. Hiroto, D. S., & Seligman, M. E. P. (1975). Generality of learned helplessness in man. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31, 311-327. doi: 10.1037/h00762700
6. Joiner, T. E., & Wagner, K. D. (1995). Attributional style and depression in children and adolescents: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, 15(8), 777–798. doi:10.1016/0272-7358(95)00046-1
7. Seligman, M. E. P. (2002). *Authentic Happiness*. New York, NY: Free Press.
8. Seligman, M. E. P., Abramson, L. Y., Semmel, A., & von Baeyer, C. (1979). Depressive attributional style. *Journal of Abnormal Psychology*, 88(3), 242–247. doi: [10.1037/0021-843X.88.3.242](https://doi.org/10.1037/0021-843X.88.3.242)
9. Sweeney, P. D., Anderson, K., & Bailey, S. (1986). Attributional style in depression: A meta-analytic review. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(5), 974–991. doi:10.1037/0022-3514.50.5.974

Дуткевич Т.В., кандидат психологічних наук,
завідувачка, професор кафедри психології освіти
Андрейків І., здобувач освітнього ступеня «магістр»
*Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка*

КУЛЬТУРА УПРАВЛІННЯ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Культура відіграє важливі функції як у забезпеченні ефективної діяльності, так і у розвитку закладів освіти (Г.П. Васянович [1], Л.М. Карамушка та ін. [4], С.В.Королюк [2], С. Подмазін [3]). Поняття культури в закладах освіти охоплює матеріальні (уніформа, гімн, герб, емблема закладу освіти, звичаї та ритуали тощо) й духовні (ідеали, професійні цінності, відчуття причетності, спільності, відданості закладу освіти тощо) форми, впроваджені й використовувані в системі взаємин педагогів між собою, з учнями, їх батьками, як у діловій, так і в особистісній площині. Одним з важливих завдань управління є підтримання і вдосконалення організаційної культури закладу освіти загалом й професійної культури кожного педагогічного працівника зокрема. Культура впливає на рівень духовного розвитку й відповідні компетентності працівників, необхідні не лише для виконання ними своїх індивідуальних функцій, але й для їх координації зі своїми колегами, що необхідно для забезпечення конкурентоздатності закладу освіти.

Управлінська культура, яка функціонує у системі взаємин керівник-підлеглий, стосується різних аспектів діяльності керівника і становить важливу, багато у чому визначальну, складову організаційної культури. Культура управління значною мірою виражає суттєві вимоги до управління. Незважаючи на те, що управління є об'єктивною функцією, воно культурно зумовлене,

чутливе до цінностей, традицій, звичок даного суспільства, наголошує П.Ф.Друкер.

Культура управління є важливим чинником формування у закладі освіти «колективного духу» (відчуття причетності до свого колективу), прийняття педагогами ідеалів, цінностей, соціальної місії закладу освіти, соціальних надзадач і цілей її діяльності; плекання професійних або організаційно зумовлених традицій, ритуалів тощо. Завдяки формуванню культури у закладі освіти виникає система найбільш важливих норм, які приймаються педагогами і отримують втілення в їх поведінці та діяльності.

Здатність керівника формувати, відстоювати та поширювати пріоритетні цінності закладу очолюваного ним закладу освіти є важливою складовою його управлінської культури, що підсилює конкурентоздатність педагогічного колективу.

Отже, техніка управлінської діяльності своїм критерієм і орієнтиром має культуру управління, що визначає ступінь досконалості його організації й функціонування, забезпечує функціонально-структурну якість і рівень розвитку творчих сил і здібностей працівників, гарантує застосування демократичних моральних принципів, використання передових знань і досвіду, професійних навичок, прогресивних форм і методів управління.

Культура управління дозволяє підсилювати основні складові конкурентоздатності педагогічного колективу. Так, успіх діяльності кожної школи забезпечує цілеспрямований колектив однодумців, у якому цінують індивідуальність, творчі здібності, характер, інтереси й уподобання кожного. Тому підвищення згуртованості та організованості педагогів керівник досягає через перетворення управлінської функції контролю на функції моніторингу, стимулювання і фасилітації їх діяльності.

Конкурентоздатність педагогічного колективу передбачає єдність його офіційної й неофіційної системи взаємин і спілкування. Чим вищою є ця єдність, тим сприятливішою і привабливішою для працівників є соціально-психологічна атмосфера в колективі, тим дієвіше вона впливає на досягнення

цілей закладу освіти. Культура управління задає життєствердний настрій у колективі. Він залежить від оптимістичного самопочуття, злагоди, успішної роботи, а також від поведінки й ставлення навколишніх (пригнічений чи життєрадісний колега, доброзичливе чи недружнє слово тощо). Визначені керівниками чіткі орієнтири діяльності школи теж стабілізують нервово-психічний стан працівників, мотивують їх до роботи, підвищують впевненість у правильності своїх дій, захищають від емоційних вибухів. Завдяки справедливим, обґрунтованим, чітко визначеним вимогам керівництва настрої педагогів стає позитивним чинником узгодженої роботи всіх підрозділів закладу освіти.

Посилює конкурентоздатність атмосфера взаємної підтримки і турботи в педагогічному колективі, взаємоповаги й розуміння, ділової взаємодії. Товариські ділові стосунки зумовлені оптимальним співвідношенням особистих і громадських інтересів. Професійна співпраця інтегрує професійні інтереси всіх педагогів, стає провідним чинником їх згуртування у єдину команду однодумців.

Отже, культура управління слугує важливим чинником посилення конкурентоздатності педагогічного колективу закладу освіти, побудованої на гуманістичних і демократичних цінностей, властивих для громадянського суспільства, що розбудовується в Україні.

Література:

1. Васянович Г.П. Педагогічна етика. Навч. посіб. К.: Академвидав, 2011. 256 с.
2. Королюк С.В. Управлінська культура керівника ЗНЗ: лекції з курсу «Освітній менеджмент та самоменеджмент керівника». Полтава: ПОППО, 2003. 108 с.
3. Подмазін С. Ефективне управління освітніми закладами: Роздуми про нову етику управління // Директор. 2002. №5. 98 с.
4. Психологічні детермінанти розвитку організаційної культури: Монографія / Л.М. Карамушка, О.В. Креденцер, К.В. Терещенко [та ін.] ; за ред. Л.М.Карамушки. Київ: Педагогічна думка, 2015. 288 с.

Копылов С.О., к.фил.н., с.н.с. лаборатории
методологии и теории психологии

Институт психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины

К ПСИХОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ У ШКОЛЬНИКОВ УСТАНОВКИ НА БЫТИЕ В КУЛЬТУРЕ

Тенденции развития школьного образования в последние десятилетия говорят о значимости *диалого-культурологического подхода* к его построению и, в частности, целостного проекта Школы диалога культур [6]. Как замечает А.В. Демидова, «диалог культур в образовании не только не теряет актуальность, но и выходит на новый виток популярности, ставит всё новые вопросы для исследования и открывает перспективы развития» [4]. На наш взгляд, для дальнейшей разработки и реализации этой образовательной модели важно детальное прояснение *логики становления субъекта культуроориентированного учебного диалога*.

Двуединый смысл этого процесса, исходя из философско-педагогических принципов ШДК, заключается в формировании: 1) направленности сознания, мышления, речи, предметных действий ученика на *осмысление и порождение произведений культуры*; 2) отношения *к бытию как к произведению*. Именно понятие произведения фокусирует в себе, связывает все определения «регулятивной идеи культуры», очерченные В.С. Библером: культура - 1) «форма одновременного бытия и *общения* людей различных – прошлых, настоящих и будущих – культур, форма диалога и взаимопорождения этих культур...» [3, 227]; 2) «форма *самодетерминации индивида* в горизонте личности, форма самодетерминации нашей жизни, сознания, мышления...» [Там же]; 3) «*мир впервые*» - то, что «в своих произведениях позволяет нам, автору и читателю, как бы заново порождать мир, бытие предметов, людей, свое собственное бытие из плоскости полотна, хаоса красок, ритмов стиха, философских начал, мгновений нравственного катарсиса» [3, 230].

Важно далее, что в концепции ШДК ключевым моментом становления личности как субъекта *разума культуры* (диалога культур) предстает переход от доминанты *сознания* к доминанте *мышления* – от «психологического события моего самотождественного Я и — столь же извечно самотождественного — «предмета» моего сознания (иного Я — в первую голову)» к «сомнению в извечности моего бытия и бытия вещей, иных людей (...); в ту точку, где их еще или уже (предположительно) *нет*, (...) где это извечное (!?) бытие (...) данное в сознании, — поставлено под предельный *вопрос*» [6; 3].

Нужно, однако, конкретнее описать взаимоотношение, *сопряженность* формирования в учебном процессе двух названных интенций: на мышление – в частности, через образование в начальных классах «точек удивления» [6; 1, 317 - 353] - и на произведение культуры. Организуемые в первых классах фиксация, развертывание, соотнесение, столкновение разных индивидуальных ученических «трактовок» определенного предмета придают им выразительность, смысловую интенсивность и целостность, присущие произведениям культуры. Тем самым идеи школьников оказываются «на одной доске» с культурными текстами как таковыми, которые вначале привлекаются лишь спорадически, но затем становятся все более значимыми собеседниками в классном диалоге. Установка острого внимания к репликам (текстам) соучеников и учителя естественно переносится на тексты мировой культуры, требуя все более тонких средств их осмысления и в то же время побуждая детей «отвечать» культурным собеседникам и друг другу в форме текстов (или действий) определенного жанра, стиля и т.д.

Это означает существенно новое отношение к текстам культуры. Если в контексте «дошкольной» доминанты сознания ребенок спонтанно *погружался* в произведение (песню, рисунок, рассказ из книжки...), непосредственно - в меру наличных знаний и умений - «схватывал» и переживал-«разыгрывал» его содержание, то в доминанте мышления произведение-текст воспринимается рефлексивно-отстраненно, как «внезаходимое», (М.Бахтин), изначально *непонятное* – несущее *иное* видение значимого для меня предмета (мира) и

поэтому *требующее* понимания. Авторы и герои произведений мировой культуры выступают субъектами новых и новых идей, «вербуют» сторонников в классе, провоцируют споры. Экспериментальный опыт ШДК показывает, что такой путь освоения программных произведений намного продуктивнее традиционных подходов [5]. Но речь идет и о том, что изучение *любого* школьного предмета, исходя из построения точек удивления (а также особых «игровых средоточий» [6]), может затем «центрироваться» на текстах данной предметной области, «взятых» *как произведения* (художественные, научные, религиозные и т. д.), и на возникающих «ответных» текстах учеников.

При этом выполнение предметных *задач и заданий*, формирующих определенные умения и навыки, опять-таки может и должно ориентироваться на идею произведения - целостного, мастерски-совершенного действия. При этом доминанта мышления предполагает самостоятельное «изобретение» способа действия, вариативность его выполнения, соотнесение и «спор» разных индивидуальных умений. Тексты культуры при этом опять-таки, с одной стороны, дают «образцы» действий, с другой – «проблематизируют» их, ведя к утверждению доминанты мышления в предметно-деятельном плане.

Литература:

1. АРХЭ: Труды культурологического семинара. Вып.4. Москва, РГГУ, 2005. 464 с.
2. Библер В.С. На гранях логики культуры. Москва, 1975. 440 с.
3. Библер В.С. Сознание и мышление. [https://www.bibler.ru/bis_soznanie.php].
4. Демидова А.В. Опыт реализации диалога культур в сфере образования. [<https://sites.google.com/site/alinadenglish/extra-credit/opytrealizaciiialogakulturvsfereobrazovania>].
5. Курганов С.Ю. Ребенок и взрослый в учебном диалоге. Москва, Просвещение, 1989. 127 с.
6. Школа диалога культур. Идеи. Опыт. Проблемы. Кемерово, АЛЕФ, 1993. 416 с.

Савицька О.В., кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології освіти
*Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка*

ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ В РАННІЙ ЮНОСТІ

Вибір професії є вихідним етапом професіогенезу особистості. І, як влучно зазначають О.Ю. Пряжнікова та Т.А. Егорова, «вибір професії може призводити до професійного самовизначення за умови, що випускник школи обирає професію відповідно до своїх власних здібностей, інтересів, схильностей і прагнень» [2, с. 112]. Процес професійного самовизначення тривалий і складний, він потребує від старшокласника сформуваного ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності. Така перебудова самосвідомості можлива за умови оцінки власного особистісного та інтелектуального потенціалу. Реалізація вибору професії і початок професійного навчання створює передумови для подальшого професійного самовизначення. Оскільки вища професійна освіта, на думку В. А. Іваннікова, включає три самостійні і водночас взаємопов'язані складові: 1) становлення у студента нового розуміння світу, місця людини в ньому, зростання ступеня занурення людини в культуру; 2) формування професійного мислення, що передбачає здатність орієнтуватися у споріднених професіях; 3) оволодіння ремеслом, набуття професійних знань і умінь, необхідних для професійної діяльності і певній галузі науки і практики [1].

Нами ставилася мета виявити особливості динаміки усвідомлення вибору професії в ранній юності. Задля досягнення цієї мети нами було організоване емпіричне дослідження, в якому участь 20 студентів 1 курсу факультету української філології та журналістики та 49 учнів 10-11 класів загальноосвітніх шкіл. Для виявлення особливостей оцінки першокурсниками та старшокласниками своєї готовності до професії, з'ясування простору

самовизначення, а також рівня усвідомлення вибору професії нами використовувалися профорієнтаційна методика (за М.С. Пряжніковим), після роботи з якою проводилася бесіда з респондентами. Студентам та учням пропонувалося оцінити ступінь готовності до успішного виконання різноманітних трудових дій та робився висновок про рівень усвідомленості вибору професії та успішність розв'язання проблеми професійного самовизначення (врівноваженість між «хочу» і «можу»).

Експериментальне дослідження виявило, що в учнів 10-11 класів простір самовизначення надзвичайно широкий і, загалом, налічує 51 професію. При цьому дівчатами було обрано 36 різних професій, 15 з яких хлопцями взагалі не обиралися (наприклад, театральний критик, фотокореспондент, секретар-референт, геолог, офіціантка, артист театру і кіно тощо), водночас з 38 професій, обраних для аналізу готовності до їх виконання учнями-старшокласниками, 13 залишилися поза увагою дівчат (наприклад, дипломат, охоронець, машиніст поїзда, рятувальник, пожежник тощо). З-поміж професій, готовність до яких оцінювали старшокласниці, найчастіше обиралися обслуговуючі професії (16 %) і професії типу «людина-людина» (43,4 %) та «людина-художній образ» (18,6 %), тоді як юнаки схильні були обирати професії силової (військової) сфери (21,3 %) та професії типів «людина-техніка» (23,8 %) і «людина-знакова система» (27,5 %). Найвищий рейтинг у старшокласників, незалежно від статі, мають професії інженер та перекладач, а також дівчата найчастіше обирали професії дизайнер, психолог та менеджер, тоді ж як хлопці — програміст, економіст та військовий. Найчастіше старшокласниками одночасно аналізувалися такі пари професій: дизайнер-психолог, водій-далекобійник-інженер, програміст-спортсмен (економіст), лікар-хірург-перекладач тощо.

Простір професійного самовизначення студентів, які вступили на навчання за спеціальністю «Середня освіта. (Українська мова та література)», включає, перш за все, педагогічну професію (90 %) та споріднені з нею: журналістика (65 %), редагування (50 %), перекладач (25 %), кореспондент

(35 %). Найвищий рейтинг мають такі поєднання професій: вчитель-журналіст, вчитель-журналіст-редактор.

Старшокласник перебуває у ситуації створення власного професійного плану, що передбачає самооцінку готовності до виконання окремих трудових дій, якостей та властивостей особистості, які вимагає професія. Він здійснює спробу усвідомити свою готовність до окремих видів професійної діяльності, «приміряє» різні, інколи, діаметрально протилежні за різними ознаками, типи професій, намагається впевнитися, в тому, що до здійснення окремих професій не готовий. Найчастіше це виявлялося у виборі учнями на перших позиціях таких професій, а четвертою обиралася та професія, яка найімовірніше є основою професійного плану. Особливістю професійного самовизначення старшокласників є те, що, по-перше, вони вагаються між престижними професіями та професіями з низьким рівнем кваліфікації, але такими, що можуть, на думку старшокласників, приносити великий дохід; по-друге, старшокласники, вважають будь-який вид діяльності, який приносить гроші, професією, тому вдаються до оцінювання готовності до таких «професій»: наркодилер, рекетир, повія.

Першокурсник намагається підтвердити правильність зробленого ним вибору професії, тому у 55 % випадків найперше оцінює готовність до педагогічної діяльності; всі студенти цікавилися рівнем готовності до двох або більше професій, опанування яких є можливим в період їх навчання у виші. Водночас 95 % студентів прагнули підтвердити правильність свого професійного вибору та переконатися, що готовність до інших професій (психолог, спортсмен, прикордонник, адвокат), які були альтернативами професійного вибору, низька. Ці професії потрапили у простір професійного самовизначення або через значні досягнення юнаків у цих сферах, або через високі спеціальні здібності та інтерес студентів до цих видів професійної діяльності. 45 % студентів оцінювали готовність до професій, які не лежали у просторі професійного вибору (стюардеса, археолог, дизайнер, актор, домогосподарка), і пояснювали це бажанням пофантазувати. Жоден з

першокурсників не намагався оцінювати готовність до асоціальних типів діяльності чи способу життя (бомж, повія, злодій тощо).

У 25% студентів виявлено неготовність до жодної з професій, які ними оцінювалися, 40% мають достатній та високий рівень готовності до всіх чотирьох професій, які оцінювали, а 35% студентів виявили високий або середній рівень готовності до однієї або двох оцінюваних професій. Водночас, 44,9 % учнів виявили неготовність до всіх чотирьох професій, які обирали для аналізу, а ще 18,4 % старшокласників виявили достатній рівень готовності лише до однієї з обраних для оцінки професій.

85,7 % учнів були подивовані отриманими результатами, оскільки очікували значно вищі показники готовності до всіх професій, які піддавалися оцінці. Серед учнів 51 % респондентів адекватно оцінюють власну готовність до здійснення трудових дій, і серед студентів таких — 75 % респондентів. Задоволення від отриманих результатів висловили 95 % студентів, зазначаючи при цьому, що очікували подібний до отриманого результат.

Висновки. Отримані нами результати емпіричного дослідження виявили таке: 1) професійне самовизначення та вибір професії старшокласниками передбачають не лише знайомство зі світом професій, але й достатній рівень розвитку професійної ідентичності, уявлення про особистісні, інтелектуальні властивості; 2) професійне самовизначення, яке розпочинається в підлітковому віці, не завершується зі вступом у заклад вищої освіти, а його успішність залежить від цілеспрямованої профорієнтаційної діяльності впродовж усього періоду професійної освіти; 3) встановлені нами особливості динаміка вибору професії в ранній юності стосуються накопичення якісних змін у професійній свідомості та звуження простору професійного самовизначення.

Література:

1. Иванников В.А. Проблемы подготовки психологов. *Вопросы психологии*. 2006. № 1. С.48-52.
2. Пряжникова Е.Ю., Егоренко Т.А. Проблемы профессионального становления личности. *Современная зарубежная психология*. 2012. №2. С.111-122.

Перепелюк Л. І., магістрантка

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

ФОТОТЕРАПІЯ – НОВИЙ НАПРЯМОК У РОЗВИТКУ ТЕХНІК АРТ-ТЕРАПІЇ

Сучасне життя людини нагадує техногенні катастрофи, які спричинені нею ж, але подолати їх самотійно вона не може. Людина прагне до розвитку власної особистості та використання власних ресурсів для встановлення і відновлення адекватних контактів з оточуючими в соціумі, але самотійно подолати проблеми різного спрямування не в змозі. Тому практикуючі психологи пропонують як індивідуальну так і групову арт-терапію в процесі консультування осіб різновікових груп, вирішуючи проблеми спричинені конфліктом, віковою та екзистанційною кризами, травмами, психосоматичними розладами тощо.

Арт-терапія – терапія за допомогою мистецтва, відносно новий метод психотерапії (Адріан Хілл, 1936 р.). На сучасному етапі розвитку психологічних знань арт-терапія є міждисциплінарною галузю знань. В її основу покладено мистецьку практику, якою клієнти займаються під час арт-терапевтичних занять. Варто зазначити, що суттєва роль у розробленні методології арт-терапії належить закордонним ученим, зокрема Р. Арнхейму, К. Берку, Д. Винникоту, Дж. Морено, Я. Морено, М. Наумбург, З. Фройд, А. Фройд, К. Юнгу та ін. Сучасні наукові уявлення про техніки, моделі арт-терапевтичної роботи розроблені як закордонними науковцями, зокрема: Дж. Алан, Е. Келіш, О. Копитіним, Т. Колошиною, Л. Лебедевою, В. Оклендер, Г. Ферсом, Т. Зинкевич-Євстигнеєвою, так і вітчизняними: О. Бреусенко-Кузнецовим, О. Вознесенською, Ю. Гундертайло, Л. Мовою, Л. Найдьоновою, О. Тараріною, Р. Ткач та ін. Терапія мистецтвом у наш час використовується і як самотійна форма терапії, і як засіб відпрацювання інших видів діяльності

практичного психолога. Зокрема, методи і прийоми арт-терапії широко застосовуються в психологічному консультуванні [1, 145].

Арт-терапевтичні техніки, на думку вчених, дають можливість безболісного доступу до глибинного психологічного досвіду, забезпечуючи новий рівень захищеності та знижуючи вплив нового негативного досвіду. Також істотно підвищує особистісну цінність, сприяє позитивному формуванню «Я – концепції», підвищує впевненість у собі за рахунок соціального визнання цінності продукту, який створив клієнт.

Однією з сучасних, але мало досліджених, технік арт-терапії є фототерапія, яка використовує сімейні та особисті фото з проявом почуттів, думок, спогадів та іншої інформації, яка є необхідна для вербалізації комунікації терапевтичного процесу. Фотографії, які зберігає клієнт, несуть інформацію про історію його проблем, дають можливість їх використання як інструменту терапії для розкриття емоційного змісту клієнта.

Джуді Вайзер (1993 р.) вважається піонером методу фототерапії, вона вперше використала взаємодію клієнта з особистими та сімейними фото в ході психотерапевтичного процесу. На прикладі реальних випадків автор показує як техніка фототерапії інтегрується безпосередньо у терапевтичний процес і тим самим стає ефективним знаряддям для психолога у його роботі, незалежно від його концептуального напрямку або методу професійної роботи [2].

Отже, компетентне використання різноманітних технік арт-терапії, зокрема фототерапії, відкриває великі можливості для професійної роботи психолога-консультанта та клієнта, для розуміння та вирішення наявних проблем, досягнувши позитивного психотерапевтичного ефекту.

Література:

1. Василевська О. І., Дворніченко Л. Л. Методи арт-терапії в консультуванні. *Теорія і практика сучасної психології*. № 1, Т. 1. 2019. С. 145-149.
2. Вайзер Джуді. Техники фототерапії: исследование секретов личных фотографий и семейных фотоальбомов. Изд. «Генезис». 2019. 424 с.

Іванченко В. І., здобувач вищої освіти
Національний університет «Запорізька політехніка»

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕРІОД ДОРΟΣЛОСТІ

Досвід свідчить, що освіта допомагає індивідам поліпшити життя, домогтися більш високого статусу, вести більш активну діяльність в економічній, політичній та інших сферах. Сучасні технологічні та інформаційно-комунікативні технології викликають необхідність навчання і людей практично протягом усього життя. Однак, на відміну від інших країн, в Україні сьогодні не надають великого значення освіті дорослих.

У концепціях навчання дорослих враховується, перш за все, те, що воно відрізняється від освіти дітей та підлітків [1;2]. Структура і форми навчання дорослих повинні бути адекватні їхнім запитам, причому вони самі хочуть обирати предмети і форми навчання [1]. За різними даними соціологічних досліджень [3].

Психологічні принципи навчання дорослих: проведення воркшопів: семінарів, майстер-класів [3]. Вивчення їх мотивів дозволяє зробити висновок, що серед них основними є: реалізація свого творчого потенціалу; необхідність передати щось наступному поколінню; корегування діяльності з точки зору можливої стагнації і втрачених можливостей; турбота про збереження близьких відносин з рідними і друзями; підготовка до забезпеченого життя в літньому віці. У контексті цих змін відбувається осмислення і переоцінка життя в цілому; корегування сформованої системи цінностей в трьох пов'язаних між собою сферах: особистої, сімейної та професійної.

Критичною точкою мотиваційної кризи виявляється втрата людиною центрального життєвого мотиву — сенсу життя, утворення екзистенційного мотиваційного вакууму, який є причиною невротичних розладів, які не

залежать від статі, віку, освіти, інтелекту, ступеня доходу, що може статися практично з будь-якою людиною.

Подолати його допомагають основні життєвозабезпечуючі потреби в самоактуалізації і самореалізації, що і являє собою основним мотиваційним аспектом щодо учбової діяльності для цього віку.

Багато людей середнього віку, відмовляючись від подальшого зростання і воліючи отримати лише про захищеність і безпеку, самі свідомо обмежують свою мотиваційну структуру, звужуючи життєвий простір, мобільність поведінки і прирікають себе на інертність буття і застій себе як особистості.

Крім того, звертаємо увагу на те, що в сьогоденні неминуче є потреба в перенавчанні, пошуку або створюванні нового. Корпоративні академії та університети — можуть допомогти простіше освоювати нові навички, знання, змінювати спосіб мислення. Зазначимо які підходи і принципи допомагають в мотивації. Перше — актуальність, тобто — максимум робочих знань і навичок, що зараз полегшують роботу, підвищують ефективність. Друге — швидкий успіх — дофамінове підкріплення від того, що щось, чого я тільки що навчився швидко виходить, приносить результат в роботі. Третє — онлайн-стрім. Стрім з робочого місця — можливість показати на практиці нове, актуальне, цікаве — це одночасно гра на цікавості, використання зручного для більшості людей, візуального каналу інформації, і можливість підключити всіх зацікавлених у саморозвитку. Також важливий принцип — зворотній зв'язок в процесі навчання [4].

Таким чином, з огляду на все вищесказане, можна сказати, що для досягнення успішної навчальної діяльності у дорослої аудиторії необхідно всебічно досліджувати і проаналізувати мотиви, які спонукають дорослу людину до навчання, з'ясувати його потреби, інтереси, установки і схильності, сукупність яких значно впливає на результат навчання .

Література:

1. Creighton S., Hudson L. Participation Trends and Patterns in Adult Education: 1991 to 1999: Statistical Analysis Report. February 2002. — <http://nces.ed.gov/pubsearch/index/asp>
2. Jucevičiene P. Lyginamoji edukologija (Порівняльна едукологія). Kaunas: Technologija, 1997.
3. Клаус Фопель [Пер. з нім. М. Полякова]. — Москва: Генезис, 2010. — 359 с .
4. Лебедева, Наталья Васильевна. Психологические механизмы и особенности мотивации учебной деятельности взрослых в системе переподготовки и повышения квалификации: монография / Н. В. Лебедева. — Москва : Перо, 2014. — 187 с.

PRZEMYSŁ I ROLNICTWO

Ласло О.О., доцент кафедри землеробства і
агрохімії, к.с.-г.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

**МОНІТОРИНГ БАГАТОРІЧНИХ НАСАДЖЕНЬ ЗА ДОПОМОГОЮ
ФЕРОМОННИХ ПАСТОК**

Зазвичай, дієва боротьба зі шкідниками потребує застосування пестицидів. Але, забруднення ґрунтів, а також при потраплянні пестицидів з ґрунту у воду, повітря та рослини спричиняє зараження останніх і загрожує здоров'ю людства. Сьогодні все більшого попиту набуває споживання екологічної та більш безпечної продукції, що не містить пестицидів.

В недалекому минулому, люди навчилися штучно синтезувати феромони комах. Завдяки цьому з'явилася можливість контролювати поведінку шкідливих комах. В наш час ці засоби застосовуються в багатьох галузях нашого повсякдення. Використання феромонних пасток для саду, діє наступним чином: самець реагує на феромон, східний з тим, що виділяє самка його виду, та прямує просто у пастку, де прилипає до клейкого вкладишу та гине. Але необхідно пам'ятати, що цей метод ефективний тільки на початку періоду розмноження, адже засоби діють лише на дорослих комах, не завдаючи шкоди яйцям та личинкам. Строк шлюбного періоду кожного року може змінюватися залежно від оточуючих умов, тож для визначення початку льоту застосовують моніторинг: розміщують на ділянці 1-2 пастки та стежать за потраплянням до них комах. Це дає можливість завчасно вжити заходів по боротьбі з тим чи іншим видом шкідників: збільшити кількість пасток, своєчасно обробити інсектицидами або ж застосувати біопрепарати чи ентомофаги – кожен аграрій обирає свій метод боротьби з шкідниками.

Феромони є природними сполуками, які виділяються комахами та представляють собою хімічну систему для спілкування комах між собою.

Використання продуктів запобігання паруванню на основі феромонів у природному середовищі порушує здатність чоловічих і жіночих особин спілкуватися, контролюючи популяції повністю не спричиняючи загибелі комах.

Перш за все, необхідно знати і розуміти динаміку популяцій комах, від яких залежить врожай для побудови ефективної інтегрованої системи боротьби зі шкідниками у багаторічних насадженнях. Метою моніторингу у садах є: орієнтування на потрібних комах; визначення які саме шкідники пошкоджують певний вид багаторічних насаджень; отримання оцінки щодо чисельності популяції певного виду шкідника; проведення збору інформації щодо розселення та щільності заселення комахами дерев; визначення сезонної активності шкідників; дезорієнтація (запобігання паруванню) комах за допомогою феромонних пасток.

Переваги біологічного захисту від шкідників (феромонні пастки) у порівнянні із застосуванням інсектицидів у садах:

1. Нетоксичні, природні феромони, що використовуються, є абсолютно безпечними для людей, домашніх тварин і навколишнього середовища.

2. Не потребує охоплення всього врожаю. При застосуванні даного рішення відбувається контакт менш ніж з 1% врожаю.

3. Проактивний підхід, а саме, управління ризиком, запобігання розмноження, контроль за чисельністю популяції перш ніж буде завдана шкода. Феромон дезорієнтує особини чоловічої статі, парування не відбувається, що призводить до зменшення популяції.

4. Виключно специфічна дія, спрямована на шкідників конкретного виду.

5. Рішення «запобігання паруванню» досить безпечне для навколишнього середовища і не представляє загрози екосистемі.

6. Комахи не розвивають стійкості до феромонів, що використовуються в рішенні про «запобігання паруванню», що не потребує збільшення продукту, а разом з тим і витрат.

Тоді як, інсектициди хімічного походження мають наступні характеристики: токсичні, завдають значної шкоди не тільки навколишньому

середовищу, а й здоров'ю людини; потребують оброблення пестицидами всього врожаю, у зв'язку з чим, залишки накопичуються у кінцевій продукції; пестицид має застосовуватися знову і знову аби досягти бажаного ефекту; скорочення біорізноманіття, особливо унаслідок знищення бур'янів і комах, які є важливими елементами ланцюга живлення; порушення функціонування ґрунтових мікробіоценозів, накопичення залишків пестицидів і їх похідних у поверхневих водних джерелах та ґрунтових водах, зменшення харчової цінності сільськогосподарської продукції, а також негативний вплив на здоров'я людини.

Саме системи моніторингу шкідників допоможуть визначити активність комах і отримати оцінку чисельності популяції для прийняття рішення, яке буде найбільш ефективним та своєчасним для захисту врожаю багаторічних насаджень.

Отже, моніторинг комах об'єднує в собі використання пасток і приманок для отримання інформації щодо наявності того чи іншого виду шкідника та його активності. Рекомендується розміщення феромонних пасток по усій території саду. Пастки містять і природні напівхімічні атрактанти для приваблення комах у пастки. Вчасний та ефективний моніторинг дає необхідну інформацію для подальшого вибору найбільш економічного, дієвого та продуктивного рішення.

Література:

1. Ласло О. Застосування атрактантів: “самцевий вакуум”, як альтернативний спосіб боротьби із червицею в'їдливою у горіхових садах. *Modern scientific researches*. вип. №13. 2020, Білорусь. с. 8.
2. Феромонні пастки – ефективний метод боротьби із шкідниками. URL: <https://dpss-ks.gov.ua/novini/feromonni-pastki-efektivnij-metod-borotbi-iz-shkidnikami>. (режим звертання 6.10.2020р).

TECHNOLOGIA INFORMACYJNA

Синиціна Ю.П., к.т.н., доцент

кафедри економічної та інформаційної безпеки

Причина В.Р., здобувач вищої освіти

Дніпропетровський Державний університет внутрішніх справ

ОЦІНКА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ МЕТОДОМ ТАКСОНОМІЇ

Для реалізації системи запобігання та мінімізації впливу негативних внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на стан управління інформаційною безпекою та мають підстави трансформуватись у загрози, необхідно проводити періодичний збір, обробку й аналіз інформації; оцінку та прогнозування ситуації; передачу об'єктивної і достовірної інформації про стан об'єктів безпеки та можливі його відхилення до органів управління. Дані моніторингу є базисом ефективної системи організаційно-економічних механізмів реалізації стратегії економічної та інформаційної безпеки.

Головна мета використання методу таксономії є отримання інформації про наявність або відсутність однорідності в досліджуваній сукупності об'єктів, про певні локальні згущення або розрідження і навіть «вільні простори» у цій сукупності точок-об'єктів. Таксономічний показник має наступну інтерпретацію: окремий об'єкт (процес) у даному періоді тим більше розвинутий, чим ближче значення узагальнюючого показника до одиниці. З його допомогою можна оцінити досягнутий у деякий період або момент часу «середній» рівень значення ознак, що характеризують явище чи процес [1]. Вихідними даними для оцінки оптимальності є показники інформаційної безпеки, які тим чи іншим чином характеризують структуру управління інформаційною безпекою. Постановка завдання дозволяє отримати узагальнену картину змін, які відбуваються в наборі ознак. Критеріями оцінювання інформаційної безпеки, згідно «Єдиних критеріїв» моделі тріади СІА (англ.: CIA Triad.) за індексом управління інформаційної безпеки є: конфіденційність, цілісність та доступність інституції. Побудова таксономічного показника

починається з формування матриці спостережень (X). Для проведення подальших розрахунків необхідна стандартизація, яка дозволяє звести всю одиницю виміру до безрозмірної величини, тобто вирівняти значення ознак [2]. Після визначення елементів матриці спостережень і їх стандартизації проводиться диференціація ознак, при цьому всі змінні необхідно розділити на стимулятори і дестимулятори. Підставою такого поділу є характерний вплив кожного з показників на рівень розвитку досліджуваного об'єкта. Ознаки, які надають позитивний (стимулюючий) вплив на загальний рівень розвитку об'єкта, називаються стимуляторами, а ознаки, що уповільнюють розвиток підприємства, – дестимуляторами. Поділ ознаки на стимулятори і дестимулятори – основа для побудови вектора-еталона.

Оптимізація структури управління інформації безпеки може досягатися за критерієм мінімізації загроз та максимізації забезпечення безпеки інфраструктури. Наступним етапом розрахунку показника оптимальності структури управління є визначення відстані між окремими спостереженнями (періодами) і вектором еталона. Побудований таким чином таксономічний показник синтетично характеризує зміни значень ознак досліджуваних груп.

Найважливішою перевагою розрахунку таксономічного показника є те, що він дає змогу мати справу з однією синтетичною ознакою, а саме показником оптимальної інформаційної безпеки, який вказує напрям і масштаби змін у процесах, що описуються сукупністю вихідних ознак такого явища-процесу, як «формування управління інформаційною безпекою».

Література:

1. Саблина Н. В. Использование метода таксономии для анализа ресурсов предприятия [Электронный ресурс] / Н.В. Саблина, В. А. Теличко. – Режим доступа : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc-_Gum/Bi/2009_3/78-82.pdf.
2. Плюта В. Сравнительный анализ в экономических исследованиях: Методы таксономии и факторного анализа / Плюта В. ; пер. с научной редакции В. М. Жуковой. – М. : Статистика, 1980. – 151 с.

DZIAŁALNOŚĆ INNOWACYJNA

Куковская И.Л., к.мед.н., доцент кафедры
медицины катастроф и военной медицины

Буковинский государственный медицинский университет

Марценяк И. В., к.мед.н., доцент кафедры

физической реабилитации, эрготерапии и домедицинской помощи

Черновицкий национальный университет

имени Юрия Федьковича

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ ОКАЗАНИЯ ПЕРВОЙ ПОМОЩИ

Оказание первой помощи на догоспитальном этапе предполагает выполнение лицами первого контакта базовых медико-организационных мероприятий и манипуляций, направленных на поддержание основных жизненно важных функций. Особенно актуальны такие навыки при неотложных состояниях, травмах или чрезвычайных ситуациях за пределами городов, когда прибытие экстренной помощи к пострадавшему затруднено или ограничено.

Развитие и широкое внедрение современных технологических решений позволяют улучшить систему оказания первой помощи, сделать ее более эффективной при выполнении как медицинским персоналом, так и лицами без медицинского образования. Цифровые инструменты имеют огромный потенциал для улучшения возможности более точного диагностирования неотложных состояний и, соответственно, улучшения оказания помощи на догоспитальном этапе

Так, Международный Комитет Красного Креста в таких странах как Соединённое Королевство Великобритании и Ирландии, Канада, Австралия предлагает для использования специальное приложение, которое помогает

лицам первого контакта, свидетелям или участникам происшествия эффективно оказать первую помощь на месте события [1]. В приложении описаны пошаговые действия, которые сопровождаются видеоматериалами и рисунками. При необходимости, специальная программа помогает вызвать службу спасения, с учётом данных геолокации указывает месторасположение пользователя.

Центр реабилитации Каролинского института (Королевство Швеция) совместно с компанией Everbridge Company создали специальное приложение «SMS Lifesaver», которое позволяет волонтерам, прошедшим сертифицированные курсы по сердечно-легочной реанимации с использованием внешнего автоматического дефибриллятора, получить сигнал о внезапной остановке сердца у человека, находящегося в географически возможных пределах их досягаемости, и оказать первую помощь до прибытия службы экстренной медицинской помощи. Использование этого приложения на 30% увеличило количество людей, которым успешно была проведена сердечно-легочная реанимация [2].

Эффективность оказания помощи зависит не только от навыков спасателя, но также от его оснащённости. Для этой цели создаются аптечки усовершенствованной комплектации. К примеру, «Mobilize Rescue Systems» от одноименной американской компании представлена несколькими видами аптечек, отличающихся своим наполнением в зависимости от предполагаемого объема помощи. Основное их предназначение – помочь лицам без медицинского образования оказать первую помощь согласно протоколам American Heart Association, Tactical Emergency Casualty Care та American Collage of Surgeons.

При наличии нескольких пострадавших используется аптечка, максимально укомплектованная средствами, необходимыми для остановки внешних кровотечений, проведения иммобилизации, оказания помощи при ожогах, сердечном приступе, отравлениях и других неотложных состояниях. Кроме того, имеется планшет с программным обеспечением для оценки

состояния и оказания пострадавшим помощи соответственно стандартизированным алгоритмам. Например, программа предлагает схематические изображения для определения локализации кровотечений с вариантами поэтапного оказания помощи до прибытия специалистов. В составе другого типа аптечек, «Compact edical system», вместо планшета компания предлагает мобильное приложение. Аптечка имеет небольшой размер и удобна для индивидуального использования.

Еще одной модернизированной аптечкой является «GALE», разработанная американской компанией 19Labs в сотрудничестве с многими медицинскими центрами и университетами США [3]. Её позиционируют как домашнюю аптечку для оказания первой помощи в быту и местах, удаленных от пунктов экстренной помощи. Аптечка имеет интерактивный медицинский справочник, который содержит информацию об стандартизированных алгоритмах оказания помощи по отдельным направлениям – для новорожденных, детей и взрослых, симптомах разных неотложных состояний. Программа предполагает возможность вызова экстренной помощи, при необходимости – проведения видеоконсультации с соответствующим специалистом.

Таким образом, активное внедрение современных технологических решений, использование цифровых инструментов и мобильных приложений перспективно для улучшения оказания первой помощи. Такие инструменты не требуют от пользователя специальных медицинских знаний, могут координировать как диагностический процесс, так и выбор вариантов оказания помощи.

Литература:

1. British Red Cross [Электронный ресурс] // official site. – 2019. <https://www.redcross.org.uk/first-aid/book-a-first-aid-course>.
2. Ringh, M., Rosenqvist, M., Hollenberg, J., Jonsson, M., Fredman, D., Nordberg, P., ... & Svensson, L. (2015). Mobile-phone dispatch of laypersons for

CPR in out-of-hospital cardiac arrest. *New England Journal of Medicine*, 372(24), 2316-2325.

3. 19Labs [Електронний ресурс] // official site. – 2019.
<https://www.19labs.com>.

SPIS TREŚCI

NAUKI PEDAGOGICZNE

Рожко-Павлишин Т.А. ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	3
Ковшар О.В., Ісаєва Д.Ю. ПРОБЛЕМИ ПОРУШЕННЯ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	9
Ватаманюк Г.П. МУЗИКА ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	12
Ковшар О.В., Карпенко М.С. РОЛЬ КАЗКОТЕРАПІЇ У РОБОТІ ІЗ ДІТЬМИ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМЕЙ	17

FILOLOGIA

Новиков А.О. ТЕСТ НА МОРАЛЬНІСТЬ У РОМАНІ СЕРГІЯ ЖАДАНА «ІНТЕРНАТ»	20
Клейменова Т.В. ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА АНТИВОЄННИХ ТВОРІВ О.КОБИЛЯНСЬКОЇ	25
Троша Н.В. ЖАНРОВІ МОДИФІКАЦІЇ ПОЕЗІЇ ЛЮДМИЛИ РОМЕН	28

NAUKI EKONOMICZNE

Заставецька Л.Б., Заставецький Т.Б. НАПРЯМИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ	30
Усіченко І.В., Лисенко Т.І. УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ	33
Короленко Р.В., Потапчук А.В. СУЧАСНІ МЕТОДИ ТА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ	36
Кобеля З.І., Мартиненко М.І. РОЗВИТОК СМАРТ-ПРОМИСЛОВОСТІ	39
Шпортько Г.Ю., Алексеєнко І.А., Огір А.С. EVENT - МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ	43
Святенко С.В., Потапчук А.В. СУЧАСНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА	45

NAUKI PSYCHOLOGICZNE

Dutkevych T. THE AGE PECULIARITIES OF INTERPERSONAL CONFLICTS AMONG STUDENTS	47
Zavhorodnia O., Minaienko T. THE DYNAMICS OF SELF-AFFIRMATION OF ADOLESCENTS DURING THE TRANSITION TO SECONDARY EDUCATION	50
Zavhorodnia O., Stepura E., Sushchinska T. HAPPINESS AND FEATURES OF ATTRIBUTIVE STYLE	54
Дуткевич Т.В., Андрейків І. КУЛЬТУРА УПРАВЛІННЯ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ	58
Копылов С.О. К ПСИХОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ У ШКОЛЬНИКОВ УСТАНОВКИ НА БЫТИЕ В КУЛЬТУРЕ	61
Савицька О.В. ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ В РАННІЙ ЮНОСТІ	64
Перепелюк Л.І. ФОТОТЕРАПІЯ – НОВИЙ НАПРЯМОК У РОЗВИТКУ ТЕХНІК АРТ-ТЕРАПІЇ	68
Іванченко В.І. СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕРІОД ДОРОСЛОСТІ	70

PRZEMYSŁ I ROLNICTWO

Ласло О.О. МОНІТОРИНГ БАГАТОРІЧНИХ НАСАДЖЕНЬ ЗА ДОПОМОГОЮ ФЕРОМОННИХ ПАСТОК	73
--	----

TECHNOLOGIA INFORMACYJNA

Синиціна Ю.П., Причина В.Р. ОЦІНКА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ МЕТОДОМ ТАКСОНОМІЇ	76
---	----

DZIAŁALNOŚĆ INNOWACYJNA

Куковская И.Л., Марценяк И.В. ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ ОКАЗАНИЯ ПЕРВОЙ ПОМОЩИ	78
---	----

Wydawnictwo “Nowa nauka” sp. z o.o.

e-mail: nowa.nauka@wp.pl

Łódź

31 października 2020 roku

ISBN 978-83-7364-968-2

9 788373 649682